

לישנא אחרינא למסכת מועד קטן מן הגניזה

עדיאל שרמר

א. מבוא

בין קטעי הגניזה ששרדו לפרק הראשון של מסכת מועד קטן יש שרידי כתב-יד אחד, שנוסח התלמוד המשתקף בו שונה באופן בולט מאוד מנוסח התלמוד המשתקף בכל עדי-הנוסח האחרים של הפרק.¹ הקבלה מלאה ושיטתית של נוסח קטע הגניזה לנוסח התלמוד המוכר לנו — על שתי המסורות המשקפות אותו² — מעלה הבדלים חדים ורבים מאוד ביניהם. ההבדלים אינם רק בגירסה, במינוח ובניסוח, אלא גם בהוספות וחסרונות של מאמרי אמוראים ויחידות תלמוד, ולעתים אף בסידור שונה של חומר. מכאן, שקטע הגניזה לא יוכל להיחשב עד-נוסח של התלמוד המוכר לנו, באשר מתקבל הרושם, שקטע זה משקף מסורת עריכה שונה. לשון אחר: אנו מבקשים להציע, שקטע הגניזה הוא מעין "לישנא אחרינא".³

* מורי פרופ' מ' כהנא קרא בשנת תשמ"ח טיוטה ראשונה של מאמר זה והעיר לי הערות חשובות מאוד, ומורי ד"ר ר' ברודי קרא בתש"ן טיוטה שניה והעמידני אף הוא על דברים רבים. תודתי לשניהם על עזרתם הרבה. כן אני מודה לספריית האוניברסיטה של קיימברידג' ולד"ר ש"ק רייף, וכן לספריית הבודליאנה באוקספורד ולמר ריצ'רד ג'ורד, על הרשות שנתנו לי לפרסם את קטעי הגניזה שברשותן, ועל עזרתם הרבה.

סימני עדי הנוסח הם: א = אוקספורד 366; ג = גטינגן 3; ד = דפוס; 11 = וטיקן 108; 21 = וטיקן 134; כ = קטע-כריכה מינכן 436; ל = לונדון 400; מ = מינכן 95; ק = קולומביה X893T141 (כתב-יד זה ישמש להלן בסיס להצגת נוסח התלמוד שלנו). קטעי הגניזה למסכת מועד נלקחו מרשימות מפעל המשנה, שנערך תחת השגחתו של מורי פרופ' י' זוסמן, ואני מודה לו על הרשות שנתן לי להשתמש ברשימותיו.

- 1 עובדה זו צוינה על-ידי א' גפן. "פירושי אמוראים למשנת מועד קטן פרק א", עבודת גמר, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשמ"ב, מבוא, עמ' III (המספור שלי).
- 2 ראה מאמרי "משפחות כתב-יד ומסורות-נוסח של מסכת מועד קטן", סידרא, ו (תש"ן), עמ' 121-150; וכן מאמרי "תרי לישאני" — מסורות-הנוסח של בבלי מועד קטן, אסופות למדעי היהדות, ב (תשמ"ח), עמ' יז-כח, המבוסס על קודמו (אע"פ שראה אור לפניו).
- 3 מקובל כיום לראות במונח התלמודי "לישנא אחרינא" ציון לנוסח אחר של הטקסט. ראה: ש"מ רובינשטיין, לחקר סדור התלמוד, א: חלוקי המקורים בתלמוד, קובנה, תרצ"ב, עמ' 4 הע' 1; י"נ

ב. תיאור כתב-היד

השריד הראשי של תלמוד זה הוא קטע גניזה בן שלושה גליונות (שישה דפים) נייר, הנמצא באוקספורד ומסומן שם 2674/17 (Heb. d. 45), דפים 56א-61ב. בנסייני לאחר קטעים נוספים מכ"י זה (גם אם לא למסכת מועד קטן דווקא), עלה בידי לזהות כמה קטעי גניזה נוספים, שנכתבו קרוב לוודאי בידי אותו הסופר.⁴ לשמחתי הרבה, אחד מהם, שכתבתו רמתה מאוד לזו שבה נכתב הקטע שבאוקספורד, היה למסכת מועד קטן. הקטע נמצא בקיימברידג', ומסומן שם T-S NS 329.705.⁵ בדיקת הנתונים הפיסיים של שני קטעי גניזה אלה מורה שיש לשייכם זה לזה: א. הכתב — שיש לו אופי ייחודי — נראה זהה ממש; ב. גודל הדפים זהה (גודל כל דף הוא 145×185 מ"מ, והכתב משתרע על שטח של 122×162 מ"מ); ג. מספר השורות דומה (מספר השורות בכל עמוד אינו אחיד, והוא נע מ-18 ועד 21 שורות בעמוד); ד. קטע קיימברידג' הוא המשך ישיר, מלה במלה, לשרידים שבאוקספורד.⁶

אפשטיין, מכואות לספרות האמוראים, תל-אביב, 1962, עמ' 141; א"ש רוזנטל, "תולדות הנוסח ובעיות עריכה בחקר התלמוד הבבלי", תרביץ, נז (תשמ"ח), עמ' 8; הנ"ל, "ללשוניות של מסכת תמורה", תרביץ, נח (תשמ"ט), עמ' 320-323; ד' הלבני, מקורות ומסורות — ביאורים בתלמוד, שבת, ירושלים, תשמ"ב, עמ' יב הע' 3 (ובמקומות נוספים); ש' אברמסון, עניינות בספרות הגאונים, ירושלים, תשל"ה, עמ' 286 הע' 3; ש"י פרידמן, "לתלמודם של גאונים: קטע קדום של תלמוד עם גליונות-נוסח", תרביץ, נא (תשמ"ב), עמ' 38; E. L. Segal, "Variant Traditions of Cases in the Babylonian Talmud", *JQR*, 70 (1979), p. 9 n. 14.

בכך. כמובן, אין עדיין כדי לקבוע את מקורו ואת סיבת התהוותו לנוסח אלטרנאטיבי זה, אם כתוצאה מתהליכי המסירה הגראפית של הטקסט, אם כתוצאה ממסירתו על-פה (כדעת אפשטיין ורוזנטל, וראה עתה: י' ברודי, "ספרות הגאונים והטקסט התלמודי", בתוך: מחקרי תלמוד, א, ירושלים, תש"ן, עמ' 237-303), או שמא כתוצאה מתהליכים אחרים. ראה דבריו העקרוניים של פ' שפר בחשובתו לח' מיליקובסקי: P. Schäfer, "Once again the Status Quaestionis of Research in Rabbinic Literature: An Answer to Chaim Milikowsky", *JJS*, 40 (1989), pp. 90-91. ובוודאי שאין במונחים "לישנא אחרינא" ו"נוסח אחר" אפיון מלא של מהות השינוי וה"אחרות". ביחס ל"לישנא אחרינא" של תמורה, למשל, הוצעו הסברים שונים. ראה באחרונה: א"ש רוזנטל, "ללשוניות של מסכת תמורה" (שם), עמ' 317-356. ועכשיו: ש"י פרידמן, "להתהוות שינויי הגירסאות בתלמוד הבבלי", סידרא, ז (תשנ"א), עמ' 67-101, ובמיוחד בעמ' 71-73 הע' 14.

4 בחיפוש אחרי שיירי כתבי-יד שנעחקו בידי אותו הסופר, בדקתי במכון לתצלומי כתבי-יד שעל-יד בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים את תצלומיהם של קטעי-גניזה של תלמוד. בדיקה זו העלתה שני קטעים למסכת ביצה: האחד, לפרק הראשון — T-S F8/19; והאחר — T-S AS 76.79, אף הוא לפרק הראשון של אותה המסכת. מאחר שבדיקתי איננה מושלמת, אפשר שיימצאו קטעים נוספים.

5 קטע זה נרשם בכרטסת המכון לתצלומי כתבי-יד עבריים כפירוש למסכת מועד קטן. אולם בדיקתו מעלה, כי אין בו כל סממן של פירוש. יש לשער כי בשל מצבו הפרגמנטארי, וכשל הבדלי הניסוח בינו ובין התלמוד שלנו, נרשם הקטע כפירוש, ואפשר שסיבות אלה הן שגרמו את אי-הופעתו ברשימה של מפעל המשנה. אחר כך ראיתי שהעובדה שקטע זה הוא נוסח תלמוד צוינה על-ידי א' גפן (לעיל הע' 1): "הוא קטע בבלי, אלא שהוא קשה קריאה בכמה מקומות ולא ציינתי אליו".

6 תחילת הדף הראשון של קטע קיימברידג' מטושטשת, והוא מסתיים במלים: "...בן מאי טעמ'". הדף הראשון בין הדפים הנמצאים באוקספורד פותח במלים: "לא נפקא ליה מיוצוה (1) הכהן", דהיינו בהמשך המשפט: "[ו]מאן דנפקא ליה מוביום הוראות בן מאי טעמ' לא נפקא ליה מיוצוה הכהן" וכו'.

הכתיבה מזרחית בינונית, והיא מגלה סימני עתיקות, אם כי קשה לתארך בוודאות את הקטע על-פי כתיבתו.⁷

מכיוון שלשון דברי התלמוד בכתב-היד, על שני קטעי הגניזה המרכיבים אותו, שונה מן הלשון שבה מנוסחים הדברים בתלמוד שלנו, לא נוכל להקביל את גבולותיו לדברי התלמוד המוכר לנו בדיוק. על כל פנים, הדף הראשון של קטע קיימברידג' מתחיל באמצע סוגיית "כותל הגוהה לרשות הרבים", הנמצאת בדף ז ע"א, ומסתיים במלים "מאי טעמ", באמצע הסוגייה העוסקת בראיית נגעים במועד. קטע אוקספורד מתחיל במלים "לא נפקא ליה", באמצע אותה הסוגייה, וכאמור, כהמשך ישיר של קטע קיימברידג', ומסתיים במלים "על דעתא לאקולו", באמצע דברי רבא המופיעים בדף י ע"ב. כאן, במלים "מאילנא אסיר", מתחיל הדף השני של גליון קטע קיימברידג', והוא מסתיים אי-שם באמצע דברי התלמוד על המשנה האחרונה בפרק, דהיינו באמצע דף יא ע"א. סך הכל כארבעה דפי תלמוד (דפוס), כמות יפה למדי ביחס לגודלם של קטעי גניזה רבים, המאפשרת בחינה סבירה של תלמוד קטע-הגניזה.

מלבד מלים ספורות (ציינו אותן להלן) אין הקטעים מנוקדים, אף לא מפוסקים. לעתים מצוי סימן הפסק הדומה לאות רי"ש, והוא מופיע מעל המלה שבה מסתיים עניין. כמו כן, סיומי סוגיות מצוינים בנקודתיים, והמשניות מועתקות במקומן,⁸ ממש כבדפוס התלמוד שלנו.

ג. טיב מסורת-הנוסח והלשון המשתקפת בקטע הגניזה

שריד כתב-היד שלפנינו הוא עד-נוסח יחיד של עריכת התלמוד המשתקפת בו, ומשום כך עומד בפנינו קושי, בבואנו להעריך את מידת דייקנותו של הסופר, ואת טיב מסורת הנוסח אשר אותה משמר הקטע. במקומות ספורים נוסח קטע הגניזה אמנם נראה משובש,⁹ אולם

כיוצא בדבר באשר לסופו של קטע אוקספורד: הוא מסתיים במלים: "על דעתא דבהמה שרי, על דעתא לאקולו". בעוד הדף השני של קטע קיימברידג' פותח במלים: "מאילנא אסיר", שהן המשכו הישיר של המשפט. אמור מעתה: קטע קיימברידג' הוא הגליון הקודם בקונטרס, כשרף אחד שלו בא לפני הדף הראשון של קטע אוקספורד, והדף השני שלו בא אחרי הדף האחרון של קטע אוקספורד. לפנינו אפוא קונטרס בן ארבעה גליונות. עם זאת, מאחר שלא נמצאו (לפי שעה) שרידים נוספים מכתב-יד זה, אין באפשרותנו לקבוע אם בידנו קונטרס שלם בן ארבעה גליונות, כדרך כתב-יד הבאים מפרס או מבוכארה (ראה: M. Beit-Arie, *Hebrew Codicology*, Paris, 1976, p. 43), או שמא היו חמישה גליונות בקונטרס, כדרכם של כתב-יד הבאים מאזורים שונים של המזרח.

7 להערכת ד"ר עדנה אנגל ממפעל הפליאוגרפיה העברית, העוסקת במחקר הכתב המזרחי, הכתב קרום, ויש בו סממנים עתיקים מאוד. היא מציעה — משיקולים מגוונים — לתארך אותו בין המאה השמינית למאה העשירית, או, לכל המאוחר, לראשית המאה האחת-עשרה. הערכה דומה הציע בפני פרופ' מ' בית-אריה. אני מודה לשניהם על עזרתם הרבה בתחום זה.

8 כבכתב-היד התימניים, וכבקטעי-גניזה רבים. ראה: פרידמן, שיירי כתב-יד (להלן, הערה 10), עמ' 12. הערה 10; ד' גולניקין, "פרק יום טוב של ראש השנה בבבלי [ח"ב]: מהדורה מדעית עם פירוש", דיסרטאציה, בית-המדרש לרבנים באמריקה, ניו-יורק, תשמ"ח, בנספח 'שיירי כתב-יד של בבלי ראש השנה מהגניזה בקהיר', עמ' 481–482. השווה: י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 921 ואילך. 9 ראה: זב/5 (הפלוגרפיה, ותוקן בין השיטין); זב/10 (ותוקן עי"א בין השיטין); זא/14 (אשגרה, ותוקן עי"ע בין השיטין); זא/16 (ותוקן עי"ע בין השיטין); זב/15 (הסופר התחיל לכתוב את סוגיית

הצורות הלשוניות והכתיב בקטע הגניזה מצביעים שלפנינו עד-נוסח טוב, באשר הוא משמר צורות מקוריות של הארמית הבבלית. רבות מן הצורות הלשוניות המיוחדות את כ"י המבורג של מסכת נזיקין, את קטע הגניזה של חלק ממסכת בבא מציעא שפרסם ש"י פרידמן,¹⁰ ואת כ"י ששון של ספר הלכות פסוקות — צורות שעליהן ביקשו חוקרים להעמיד על מקוריותם של כתבי-יד אלה — נמצאות בקטע הגניזה שלפנינו.

אנו מוצאים בו אל"ף מצעית לציון תנועת a. כגון: דאמי, תאנא, תאני, מחולאתא, מאני, שאנו ועוד.¹¹ כינוי-גוף חבור לנקבה נכתב בה"א סופית: רישה, סופה, גופה, תנינה להא, כלאתה (= כלותיה) — כראוי;¹² במלים מסוימות מצוינת תנועת a סופית בה"א: אבה,

התלמוד תוך כדי העתקה המשנה. אך סימן קטע זה למחיקה על-ידי נקודות): 16/ב2 (המלה "נסרים" נשמטה [סוף שורה]); 1/א3 (כנראה אשגרה על-פי לשון המשנה. ותוקן בין השיטין. והתיקון מתאשר על-פי ההעתקה [המוטעית] של קטע זה בתוך לשון המשנה [15/ב2]. הנ"ל): 4/א3 (ותוקן עי"ע בין השיטין); 11/א5 (המלה "אזל" נשמטה [סוף שורה]); 6/ב6 (אשגרה מן הסוגיה הקודמת, ותוקן עי"א בין השיטין); 17/ב7 (ותוקן עי"ע בין השיטין).

לא כללתי כאן את המקרים שבהם נמצא בין השיטין נוסח אחר לזה שבפנים, כשזה האחרון אינו בהכרח משקף שיבוש, כמו: 11/א3, 13/א4, 11/ב6, 16/ב6. כך יש לדעתי להתייחס גם לקטע שבסוף הסיפור על שלמה המלך ובית-המקדש, הנראה ככפילות מיותרת (ראה להלן, אחרי הע' 38). כמו כן לא ציינתי את הכפילות "סתם גוי סתם גוי" (14/א6), מפני שאפשר שיש לקרוא אותה כתמיהה ותשובתה: "סתם גוי [קאמרת]? ! סתם גוי לעניין פירעון לעולם מיצר". אף לא מניתי כאן את נוסח קטע-הגניזה במשנה (י"ע"א, 12/א7): "ד' יהוד' אר' אף מכבשין א' הרחיים כתחלה", הגם שהוא עומד בניגוד לכל עדי-הנוסח של המשנה שבבבלי (הגורסים "אין"). ואע"פ שניתן להסבירו בקלות כטעות סופר, כל זאת מפני שכך גורס גם כ"י קופמן של המשנה. ומתוך דברי-תלמוד קטע-הגניזה גופו, ספק אם ניתן להוכיח שאכן בשיבוש עסקינן. עדיף אפוא, לדעתי, להשאיר לפי שעה את הבר בספק.

כל אלה הם שיבושי העתקה גרידא, ורובם כבר תוקנו על-ידי הסופר עצמו, או שניתן לתקנם מתוך העניין. ממסגרת זו חורג אפוא לכאורה הנוסח: "ועושין ארון עם המת בתצר" במשנה (ח ע"ב, 16/ב2). לכאורה דילוג סתמי יש כאן, ועלינו להשלימו על-פי כל עדי-הנוסח האחרים של משנתנו, ולגרוס: "ועושין <<נברכת במועד>> וארון עם המת בתצר". בעיקר בנימוק שבתלמוד קטע-הגניזה מופיעה כאן פיסקה: "עושין נברכת במועד", ועליה אף סוגיה (5-2/א3), המקבילה לזו שבתלמוד שלנו. ברם, אם דילוג סתמי היה כאן, מצפים היינו למצוא את הנוסח "ועושין וארון" וכו'. ולא זאת אלא שאחרי סוגיית "נברכת" מופיעה פיסקת "ארון" ממשנתנו, ובה הנוסח חוזר בעקביות: "ועושין ארון". בלי "נברכת במועד"! וכבר מתעורר אפוא הספק שמא אין זה "שיבוש סופרים" גרידא. ש' ליברמן (תוספתא כפשוטה, מועד קטן, עמ' 1236) הציע, שסוגיית התלמוד על פיסקת "נברכת" לא נאמרה במקורה בהקשרה של משנת מועד קטן. אלא הובאה לכאן מבבא בתרא יט ע"א. אם צדק בדבריו, שמא יש לקשור לכך את העובדה שפיסקה זו חסרה כאן בנוסח קטע הגניזה? וצ"ע. אבל ראה גם להלן, בהערות לטקסט, הע' 69.

10 ש"י פרידמן, "שיירי כתבי-יד קדומים למסכת בבא מציעא", עלי ספר, ט (תשמ"א), עמ' 7-32.

11 ראה: י' קוטשר, "מחקר דקדוק הארמית של התלמוד הבבלי", לשוננו, כו (תשכ"ב), עמ' 173-175 (= הנ"ל, מחקרים בעברית ובארמית, ירושלים, תשל"ז, עמ' רנא-רג). וראה עוד: ש' מורג, "מחקר הארמית הבבלית וכתבי-היד של הגניזה", תרביץ, מב (תשל"ג), עמ' 61-62; פרידמן, "שיירי כתבי-יד" (לעיל הע' 10), עמ' 13-14; י' קארה, כתבי-היד התימניים של התלמוד הבבלי — מחקרים בלשונם הארמית, (עדה ולשון, י), ירושלים, תשמ"ד, עמ' כב (מבוא), עמ' 22-24.

12 ראה: מורג, שם, עמ' 62. וראה גם: א' וייסברג, "הצעת העקרונות לקביעת בחנים לשוניים בהערכת כתבי-היד של התלמוד הבבלי", זיכרונות האקדמיה ללשון העברית, כח-כט-ל (תשמ"א-תשמ"ג), עמ' 339.

חייה. אכן, מלים אלה מופיעות בצורה זו דווקא, בעדי נוסח טובים של הבבלי.¹³ מצוי בקביעות "או" במקום 'אי', וכן "מותיבי" ולא 'מיתיבי'. אנו מוצאים גם יו"ד אחרי בכל"מ: כידהדר ספדנא, ומימאי, מימשמע, ועוד.¹⁴ 'כאן' ללא אל"ף: "כן"; "אמנא" ולא 'אמינא'; "עדאן" תחת 'עדיין'; "הידנא" תחת 'האידנא'; "כגין" במקום 'כגון'; "ייהכי" תחת 'אי הכי', "לתלמיד חכמ" (= חכמים) ולא 'תלמיד חכם'; "למאלי" (!) באל"ף ובתיבה אחת (= למה לי) — כולן צורות הרווחות בכתבי הגאונים, והמוכרות מכתבי-היד התימניים, וכתבי-יד טובים אחרים של הבבלי.¹⁵

בשמות: "דויד" — תמיד בכתב המלא, ככתב-היד הטובים של הבבלי;¹⁶ "חונא" — תמיד בחי"ת, כעדי נוסח מזרחיים קדומים, ולא בה"א: 'הונא', שהיא הצורה המוכרת והנפוצה בדפוסים ובכתב-היד המערביים; "רבון" — כמצוי בכתב-יד ששון של ספר הלכות פסוקות, וכדרכם של כתב-היד התימניים, ולא 'רבין' הנפוץ בנוסחים שאנו רגילים בהם; "תחלוף" ו"חולפיתא" — שתיהן צורות הרווחות בקטעי גניזה מזרחיים, והזהות לצורות המוכרות יותר: 'תחליפא' ו'חלפתא'.

בקטע הגניזה יש, לעיתים, כתיב מלא שבמלא. כגון: ביניין, לימדנו, שמיח (= שמח),¹⁷ מעברית (= מעברת), ייהכי (= יהכי=אי הכי),¹⁸ שמיחין, מיכן (= מכאן), מיהן (= מהן), שניתעברו, שאיפשר, בחגין, מיתו, יספדינו (= יספדנו), ועוד. וכבר הצביעו החוקרים על כך, שנוהגי כתיבה אלה משקפים צורות עממיות של הכתיב.¹⁹ כל אלה מורים על כך, שלפנינו קטע השומר על לשון טובה.

ואף זאת: קיימת התאמה פנימית יפה בין הצורות התחביריות המופיעות בקטע, עובדה המלמדת על דייקנות הסופר ועל טיב מסורת-הנוסח. כך, למשל, הסיפור על בתו היחידה

13 ראה: פרידמן, "שיירי כתב-יד" (לעיל הע' 10), עמ' 14–16; קארה (לעיל הע' 11), מבוא, עמ' כג.

14 ראה: פרידמן, "שיירי כתב-יד", (לעיל הע' 10), עמ' 16.

15 די בעלעול במפתחות של אוצר הגאונים, ושל קובצי תשובות גאונים (מהדורות אסף, גזי שכתור ב, גאויקה) כדי לגלות את תפוצתן הרבה, ומשום כך אין אני מדגים צורות אלה כאן. באשר ל"כגין" = כגון, ראה גם: ש' אברמסון, רב נסים גאון — חמשה ספרים, ירושלים, חשכ"ה, עמ' 113 והע' 4 שם; S. Morag, *Vocalised Talmudic Manuscripts in the Cambridge Genizah Collection*, Vol. I, Cambridge & New York, 1988, p. 37 (שם מנוקד בצירי!). ואשר ל"ייהכי" = אי הכי, ראה: א"ש רוזנטל, "לעריכת מסכת פסח ראשון", דיסרטאציה, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשי"ט, עמ' 67 הע' 9; קארה (לעיל הע' 11), עמ' כג, 45, 49, 71, ועוד. צורה זו מופיעה גם בכתבי הגאונים. ראה, למשל: L. Ginzberg, *Geonica II — Genizah Studies*, New York, 1909, p. 340; ש' אברמסון, "מילון לתלמוד לרב שמואל בן חפני", בתוך: ספר אברהם אבן שושן, ירושלים, תשמ"ה, עמ' 32, ועמ' 52; הנ"ל, מבוא התלמוד לר"ש בן חפני גאון, ירושלים, תש"ן, עמ' 175 (ועיין גם: הנ"ל, "ביאורי תיבות", בתוך: ז' פלק [עורך], גבורות הרומת, ירושלים, תשמ"ז, עמ' 166). וראה להלן הע' 18. ביחס לצורה "למאלי" ראה: פרידמן, "שיירי כתב-יד" (לעיל הע' 10), עמ' 14 הע' 18*.

16 ראה: פרידמן, "שיירי כתב-יד", שם, עמ' 18.

17 כתיב זה נמצא בקטע גניזה קדום אחר שפרסם פרידמן, ראה: ש"י פרידמן, "לתלמודם של גאונים: קטע קדום של תלמוד עם גליונות-נוסח", תרכין, נא (תשמ"ב), עמ' 39.

18 על צורה זו ראה לעיל הע' 15. אבל אפילו בכתב-היד התימניים, שבהם היא שכיחה, אין היא נכתבת אלא כיו"ד אחת. אבל עכשיו יגעתי ומצאתי בטע גניזה, קיימברידג', T-S NS 329.541 לבבלי יבמות כג ע"א, "ייהכי" בשתי יר"ד. על קטע זה ראה: תלמוד בבלי עם שינויי נוסחאות (= דקדוקי סופרים השלם), מסכת יבמות, א, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 58.

19 ראה: פרידמן, "שיירי כתב-יד" (לעיל הע' 10), עמ' 16, 23, 48 (וראה שם הע' 3).

של רב ביבי (ט ע"ב: "רב ביבי הוה אית ליה ברתא"), מסופר בקטע הגניזה (21/א6) — (2/ב6) במספר בנות ("בנאתא"). ואכן, קטע הגניזה שומר על צורת הרבים לנקבה לאורך כל הסיפור. הוא גורס: "רב ביבי הוה אית ליה בנאתא, טפלינין... שקל בהי... טפלינן לבנתיה... ומיתן כולהי... קטל ביבי בנת" וכו', בהתאמה פנימית מלאה. מסתבר אפוא שיש לתת משקל רב לנוסח שאותו הוא מייצג.

כיוצא בו היא גירסת קטע הגניזה בסיפור המובא בדף ט ע"ב, שבו מברך רבי שמעון בר חלפתא את בנו של רבי: "יהא²⁰ רעוא דלא תיבייש ולא תבייש".²¹ על ברכה זו אמר רבי לבנו, שהיא ברכה "דברכינהו קדשא ב"ה לישראל ותנא בה שנאמר... ולא יבושו עמי לעולם... ולא יבושו עמי לעולם". בקטע הגניזה (13-12/ב5) הגירסה היא: "כי איפטור מיניה ברכיה: לא תבוש! לא תבוש!". גירסה זו אמנם נראית כפילות, ואפשר שבשל כך תוקנה, אך היא גירסה מצוינת. שכן על-פי גירסה זו קיימת התאמה יפה בין הברכה שבה זכה בנו של רבי לפסוק, שגם בו כפולות אותן המלים בדיוק: "ולא יבושו עמי לעולם" — פעמיים. כפילות זו תואמת יפה את דברי רבי לבנו: "ברכך ברכתא שבירך הקב"ה א' יש' ושנה בה".

אף זאת: גירסת קטע הגניזה באותו העמוד (5-4/א6): "דאמרי אינאשי בר שתין כבר שית לקול טבלה רהיט", נראית בעינינו גירסה יפה מאוד, באשר שמירתו של הצליל המתחרז שית — רהיט מעידה שהיא שומרת על צורתו המקורית של הפתגם העממי,²² ועל-כן יש להניח, שהשפה הארמית עדיין שגורה על פיו של נוסח זה. לעומת זאת, הגירסה המופיעה בעד-הנוסח של תלמוד שלנו: "בת שתין כבת שית לקל טבלא רהטא" מחוספסת, ומותאמת להקשר: "לא שנו אלא ילדה אבל זקנה לא... אפלו אימך ואפלו אמא דאמך" וכו', העוסק בתכשיטי נשים.

הדיוק בלשון וההתאמות הפנימיות היפות בגירסה, מעידים אפוא על טיבו של נוסח קטע הגניזה. אולם, בקטע שלפנינו מופיעות גם צורות לשוניות החורגות מתחום הארמית הבבלית הרגילה, והמוכרות מן המסכתות "המשונות": נדרים, נזיר, כריתות, תמיד

20 כך. ביו"ד תחילית, בדפוס ובכתב-היד קגא. מו-11: "תהא (תהי — ל) רעוא". הנוסח האחרון תופס את "רעוא" כנקבה-אבסולוטוס, ואילו הראשון מבין מלה זו כזכר-אמפטיקוס. אמנם בארמית הבבלית אנו מצפים לנר' או ללמ"ד תחילית לציון עתיד גוף שלישי יחיד, אבל כאן מדובר בלשון ברכות, שבה נשמרות צורות ארכאיות. ראה: ש"י פרידמן, "שלוש הערות בדקדוק ארמית בבלי", תרכ"ץ, מג (תשל"ד), עמ' 58-62.

21 הניקוד מופיע בגוף כ"י ק, ולפי נוסח זה מדובר בצורה אחת פאסיבית ובצורה אחת אקטיבית. ובאמת, מסורות-הנוסח מתפלגות כאן: כתב-היד גא והדפוס גורסים: "דלא תבייש ולא תתבייש" (הראשונה היא צורה אקטיבית, והשנייה פאסיבית), ובדומה להם גורס 11: "דלא תבייש ולא תתבייש". לעומת זאת, ענף מו-2 גורס: "דלא תיבוש ולא תתבייש" (וכ"ה בפירוש רבנו חננאל), דהיינו שתי צורות פאסיביות, ובכך מתקרב הוא למצוי בקטע הגניזה. גירסה קרובה עוד יותר היא זו שבכ"י ל: "לא תתבייש לא תתבייש".

22 על האפשרות שבפתגמים נהגו לשמור על חרוזים ראה: ל' גינצבורג, פירושים וחידושים בירושלמי, ג, ניריורק, תש"א, עמ' 182. וראה גם: צ' טלמון, "בחנים לשוניים בפתגם הארמי שבתלמוד הבבלי", דיסרטאציה, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 365-366. וכן: ר' מרגליות, מחקרים בדרכי התלמוד וחידותיו, ירושלים, תשמ"ט², עמ' קב-קד. אין צריך לומר, שלא ככל הפתגמים בתלמוד יש חריזה.

ו"לישנא אחרינא" של תמורה. מצויה הסיומת "ון בכינויים: להון, מלוינון, אשכחינון; סיומת "ין בבינוני רבים: אמרין; "הכין" ולא "הכי"; מספר סורר מלא: קדמאי, בתראי; על... במקום א...²³ תלמוד קטע-הגניזה משתמש ב"קתני" לציון פסקה מן המשנה: "קתני אין נושאים נשים במועד", אף זאת כדרכן של מסכתות אלה.²⁴ כן משתמש תלמוד קטע-הגניזה ב"מוכלל" (=מיכלל) בלשון תמיהה: "מוכלל דבכהן תליא מילתא?!", או: "מוכלל דמוחלט שרי בתשמוש המיטה?!". שימוש זה מיוחד לקטע הגניזה, בעוד שתלמוד שלנו משתמש בצורה המוכרת 'למימרא ד...?'.²⁵

צורות לשוניות אלה מעוררות את השאלה בדבר מוצאו האפשרי של תלמוד קטע-הגניזה, ובדבר מהותו. תכונתו הבולטת לעין של קטע הגניזה היא, לסגן דברים באריכות ובפירוט רב, כסגנונה של מסכת נדרים, ש"הוא ברחבות שאין כמותה בבלי".²⁶ חוקרים שונים הצביעו על כך, שמסכת נדרים משקפת עריכה שונה מזו של רוב המסכתות האחרות בתלמוד.²⁷ התכונות הלשוניות האחרונות שאותן ציינו, וההבדלים החריפים שבין קטע הגניזה לבין עדי הנוסח של התלמוד שלנו, בגופי המקורות ובטרמינולוגיה, וכן מציאותן של מימרות אמוראיות שאינן לפנינו — הבדלים שאותם הדגמנו במקום אחר,²⁸ עוררו אותנו למחשבה, שתלמוד קטע הגניזה משקף מהדורה אחרת של מסכת מועד קטן, השונה מזו המוצעת בתלמוד שלנו.²⁹

ד. היחס בין קטע-הגניזה למסורות-הנוסח של תלמוד שלנו

כתבי-היד של התלמוד שלנו מתפלגים לשתי קבוצות, המשקפות שתי מסורות שונות של נוסח.³⁰ מאחר שלשון קטע הגניזה נבדלת מזו של התלמוד שלנו בתכיפות רבה מאוד, ספק

23 ראה: י"נ אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, תל-אביב, 1962, עמ' 54, 72–73; הנ"ל, דקדוק ארמית בבלי, ירושלים ותל-אביב, תשכ"א, עמ' 14.

24 ראה: אפשטיין, שם, עמ' 73; הנ"ל, "Notes on Post-Talmudic-Aramaic Lexikography II: Sheeltot", *JQR*, n.s. XII (1922), p. 316 (= מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, א, ירושלים, תשמ"ד, עמ' 95); הנ"ל, מבוא לנוסח המשנה, ירושלים, תשכ"ד, עמ' 903.

25 וכאן אי-אפשר לטעון להיפך, ש"למימרא" בתלמוד שלנו ראוי להיקרא בניתוח (כמו שאנו מוצאים במסכת נדרים [ראה: אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 54 והע' 5 שם] וכשאלות [ראה: אפשטיין, מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, א, עמ' 93–94]), שהרי אחריו בא מיד: "אין! והתיא" וכו', כתשובה (וכפירוש כל הראשונים, וכפי שעולה בבירור מן ההמשך). וראה להלן, בהערות לטקסט, הע' 21.

26 אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 58. וראה גם דבריו על-אודות לישנא אחרינא של תמורה, שם, עמ' 143.

27 ראה: J. Lewy, "Interpretation des I. Abschnittes des paläst. Talmud Traktats Nesikin", *Jahresbericht des jüdisch-theologischen Seminars*, Breslau, 1895, Vorwort, p. 3 (והפניתי לפרנקל ולבריל); ד"ר רבינוביץ, שערי תורת בבל, ירושלים, תשכ"א, עמ' 299 ואילך; אפשטיין, מבואות לספרות האמוראים, עמ' 56; ע"צ מלמד, פרקי מבוא לספרות התלמוד, ירושלים, תשל"ג, עמ' 464 ואילך.

28 באלה עסקתי במאמרי "בין מסורת-עריכה למסורת-נוסח: מהדורה אחרת של בבלי מועד קטן מן הגניזה", תרביץ, סא (תשנ"ב), עמ' 375–399 (להלן: "מהדורה אחרת"). מאמר זה והמאמר הנוכחי הם שני חלקים של מאמר אחד, שנאלצתי לחלקו בשל מגבלות מוכנות של הדפסה.

29 ראה מאמרי, שם.

30 ראה לעיל הע' 2.

אם יש מקום להציג את השאלה אם נוסח קטע הגניזה תואם את אחת ממסורות הנוסח, שהרי בחלקו הגדול שומר קטע הגניזה על לשון ונוסח השונים לגמרי מאלו המצויים בתלמוד שלנו, על שתי מסורות הנוסח המשקפות אותו.³¹

עם זאת, השוואת תלמוד קטע הגניזה לתלמוד שלנו במקום שלשון שני התלמודים זהה או דומה, אכן מלמדת, שקטע הגניזה אינו תומך באופן אחיד וקבוע את גירסאות אחת המסורות. לעתים גורס הוא כמסורת הנוסח המיוצגת בענף כתב־היד מו2 ("האשכנזיים"),³² ולעתים תומך הוא את גירסאות ענף מסורת הנוסח הרווחת, זו המיוצגת בכתב־היד קו1 לגא והדפוסים. די יהיה בשתי דוגמאות,³³ וכבר מן הסוגיה הראשונה הנמצאת בקטע הגניזה (סוגיית נגעים [ז ע"א — ח ע"א]), כדי לשמש ראיה יפה לכך.

1. בחלקה הראשון של הסוגיה הובאה ברייתא, כדי להוכיח ש"מוחלט מותר בתשמיש המטה". לפי קטע הגניזה (5/ב1), התנאים החולקים בברייתא זו הם רבי³⁴ ור' יוסי בר' יהודה. ואכן, כך היא גם גירסת ענף מו2 של התלמוד שלנו: "דברי רבי, רבי יוסי בר' יהודה אומר" וכו'. ברם מסורת הנוסח של ענף קו1 גורסת: "דברי ר' יוסי ר' יהודה אומ" וכו'. לעומת זאת, בברייתא המובאת בחלקה השני של הסוגיה גורס קטע הגניזה: "דברי ר' יהודה רבי אומ", כגירסת ענף קו1 של התלמוד שלנו, ובניגוד לענף מו2 הגורס שם: "דברי רבי יוסי בר' יהודה", וכגירסתו בברייתא הראשונה.³⁵

2. לשון טענת אב"י בסוגיה זו (ח ע"א, 5/א2) בקטע הגניזה היא: "אם כן לכתוב קרא ביום, מאי וכיום" וכו'. בגורסו "קרא" תומך קטע הגניזה את גירסת ענף מו2, הגורס אף הוא כך,

31 ראה: "מהדורה אחרת" (לעיל הע' 28).

32 יש בעובדה זו כדי ללמד ולהוכיח פעם נוספת, שמקורה של מסורת־נוסח זו אינו בכתב־המדרש של ראשוני אשכנז ובעלי התוספות. ראה מאמרי "משפחות כתב־יד ומסורות־נוסח" (לעיל הע' 2), עמ' 124–125; וראה גם: ש"י פרידמן, "לאלן היוחסין של נוסחי בבא מציעא", בתוך: מחקרים בספרות התלמודית, ירושלים, תשמ"ג, עמ' 95–96.

33 דוגמאות רבות נוספות פזורות לאורך ההערות לטקסט.

34 נוסף ע"א בין השיטין, וכך צריך להיות, ונשמט בשל הפלוגרפיה. תופעה זו אירעה גם בכ"י גטינגן של התלמוד שלנו.

35 לדוגמה זו ראה: "מהדורה אחרת" (לעיל הע' 28), עמ' 381 בסמוך להערה 26. ר' חננאל מפרש: "ואמרין: למימרא דר' סבר מוחלט מותר כאשתו? ואמר: הין! והציא, דרבי סבר המוחלט מותר באשתו, דציא: וישב" וכו'. ואולם, פירוש זה אפשרי הן בנוסח ענף מו2, והן בנוסח ענף קו1. לגירסת ענף מו2 בהמשך: "...דברי ר' יוסי בר' יהודה אומר", ההוכחה מובאת ישירות מדברי רבי, האומר: "ימי ספירו ולא ימי חלוטו". ואילו בענף קו1 הגירסה היא: "...דברי ר' יוסי. ר' יהודה אומ" וכו', ועל־כורחנו ההוכחה היא מתגובתו של רבי על טענת ר' חייא: "כך אמרתי" (שיותם היה לעזויהו בימי חלוטו). המובאת בהמשך הברייתא. אי אפשר אפוא לקבוע מה היתה גירסתו של הר"ח בעניין זה. מכל מקום, בספרא שמות התנאים בשתי ברייתות אלה הם כבקטע הגניזה: בברייתא הראשונה (= ספרא, מצורע, פרשה כ, הלכה יא) הגירסה — בכתב־היד — היא: "דברי רבי, ר' יוסי בר' יהודה אומר", ואילו בשנייה (= ספרא, תזריע, פרשה כ, פרק ה, הלכה יא) התנאים החולקים הם רבי יהודה ורבי. ועיין: תוספתא קידושין פ"ב ה"ח, מהד' ליכרמן עמ' 284 שורות 46–47, ותוספתא כפשוטה שם, עמ' 936–935. עיין גם בבלי מגילה, ב ע"ב ("דיאכא דחני לה בר' יהודה ואיכא דחני לה בר' יוסי בר' יהודה"); י"נ אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1150; 1189–1188 וראה דבריו של ש' ליכרמן, תוספתא כפשוטה לפסחים, עמ' 529 הערה 63.

ובניגוד לענף קו1 הגורס "רחמנא". ברם, בגורסו "ביום" תומך הוא את גירסת ענף קו1 דווקא, בניגוד לענף מו2 הגורס "יום".³⁶

יתר על כן, במקום אחד (19/א4) אף נראה, שגירסת קטע הגניזה משקפת הכלאה של נוסחי שני הענפים. ענף קו1 גורס: "גמר יום יום מהתם", ואילו ענף מו2 מנסח-מפרש: "גמר יום יום ממשכן". בקטע הגניזה אנו מוצאים את שתי הגירסאות: "דיליף יום יום מהתם דמשכן".

ואמנם, דומה כי בכמה מקומות נוספים ניכרת השפעת התלמוד שלנו על קטע הגניזה. במקום אחר³⁷ ציינו את הגירסה "ששמחה" (11/א3), המופיעה בקטע הגניזה בין השיטין, כנוסח אחר לגירסה "שתחילה" במשנה בדף ח ע"ב. כיוצא בו הגירסה "מחנכין" (1/א3), הוזה ללשון התלמוד שלנו, אך עומדת בניגוד לגירסתו המקורית של קטע הגניזה כפי שהועתקה על-ידי הסופר קודם לכן (15/ב2): "חינוך". ואכן, כבר תוקנה גירסה זו על-ידי הסופר עצמו בין השיטין: "חינוך", כגירסתו המקורית. תופעה דומה נמצאת גם בסוגיית האגדה (13/א4), שם גורס תלמוד קטע הגניזה "לקרבנות", כגירסת התלמוד שלנו, אך בין השיטין מופיעה הגירסה "למניין", ואפשר אפוא שגם כאן הושפע הסופר בראשונה מן התלמוד שלנו, ושב ותיקן עצמו. השפעה מסוג זה ביקשנו למצוא גם בכך, שקטע הגניזה גורס בברייתא בדף ט ע"ב (19/ב5) את המלה "שלמטה", אף-על-פי שהיא נראית בעינינו לשון-פירוש, שמלכתחילה מיועדת היתה להתגבר על קושי המצוי רק בנוסח הברייתא כפי שהוא בתלמוד שלנו.³⁸

אם השערנו בדבר תופעה זו נכונה, אפשר שיהיה בה כדי להסביר גם את מציאותה של חוליה מיותרת בסוף סוגיית האגדה בדף ט ע"א. אחרי שהתלמוד מסיים: "באותה שעה נעשו פני שונאיו שלדויד כשולי קדירה", שב קטע הגניזה (2/א5) ואומר: "וליש' עמו — שיצאה בת קול ואמרה להן כולכם מזומנין לחיי העולם הבא". מציאותה של פסקה זו כאן מעוררת קושי, שהרי בתלמוד קטע הגניזה כבר הובא מדרש למלים "וליש' עמו" שבפסוק הנידון, והיא נראית אפוא מיותרת וחלויה באוויר. ברם, כשאנו מעיינים בנוסח קטע הגניזה לעיל (9/ב4) אנו רואים, שלשונו במדרש על מלים אלה היא: "וליש' עמו — שמחל להם על יום הכיפורים", ואילו בתלמוד שלנו באותו המקום הלשון היא באמת: "שיצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא". אנו מבקשים אפוא לשער, שאין פיסקת סיום זו בקטע הגניזה אלא הערת "נוסח אחר", על-פי התלמוד שלנו כמובן, שהיתה כתובה בגליון של אחד מאבות-הנוסח שלו, ומסיבה זו אף נכנסה שלא במקומה הראוי.

36 לפי גירסת קטע הגניזה ומסורת-הנוסח של ענף קו1, דרשת אבוי מבוססת על ייתור הוא"ו, ואילו לפי גירסת ענף מו2 עלינו לומר שהיא מבוססת על ייתור הבי"ת. מסורת זו קדומה אף היא, שכן היא מתועדת בקטע-גניזה מזרחי אחד (קיימברידג' T-S F13/81) של ליקוטי תלמוד, וזו הגירסה העולה מתוך סידור ר' הלל לסדרא, תזריע פרק ה, הלכה ב (מהדורת ש' קלודצקי, ירושלים, תשכ"א. קב ע"ב): "וביום הראות בו בשר חי וכו' מלמד וכו' [כלומר] מדלא סת' ויום הראות בו, אלא [כתב] וביום הראות בו' וכו', עי"ש.

37 ראה: "מהדורה אחרת" (לעיל הע' 28), עמ' 389–390.

38 ראה: "מהדורה אחרת", עמ' 391, הערה 54.

ה. הדים לגירסאות קטע הגניזה בספרות הגאונים והראשונים

התלמוד שלנו הוא התלמוד המיוצג בכל עדי-הנוסח הישירים של הטקסט, והוא זה שעמד לפני כל מפרשיו המוכרים לנו. עם זאת, לעתים ניתן למצוא הדים לגירסאותיו הייחודיות של קטע הגניזה בספרות הגאונים והראשונים.

1. ז ע"א (5/א): "ומדסופה [בכותל גינה] רישה נמי בכותל גינה" — משפט זה מתועד גם בשאילתות³⁹, אך חסר בכל שאר עדי הנוסח של תלמוד שלנו.
2. ז ע"ב (4/ב): "חס' לו" — גירסה קשה⁴⁰ זו היתה מוכרת גם לבעל הפירוש המיוחס לרש"י (מהדורת קופפער, עמ' 21): "ולא גרסינן תספרו לו".
3. ח ע"א (2/א19): "והתניא" — כך הגירסה גם אצל ר"י מלוניל (מהדורת מירסקי, עמ' 97), בניגוד לשאר עדי הנוסח של תלמוד שלנו הגורסים "ורמינהי".
4. ח ע"א (3/ב2): "תני" — כך גורס גם ר"י מלוניל (שם). דומה לכך היא גירסת פירוש מסכת משקין לאחר מרבתינו הראשונים (מהדורת זק"ש, עמ' כה): "הכי קתני".⁴¹ שאר עדי הנוסח גורסים "אימא".⁴²
5. ח ע"א (5/ב2): "עלוהו" — בדומה לגירסת הר"ן (מהדורת פרנק וורנר, עמ' יא): "עליה". מו2-11 לגא והדפוסים גורסים: "עימיה", ואילו ק גורס: "כל עמא".
6. ח ע"א (6/ב2): "מפני מעשה שהיה" — כך מפרש גם ר"י מלוניל (מהדורת מירסקי, עמ' 98), אף כי אין הכרח שגורס כך במפורש בתלמודו. ואפשר שרק מפירושו הוא.
7. ח ע"ב (19/ב2): "הן הן כוכין הן הן קב" — כגירסת רבנו חננאל ורי"ץ גיאת. שאר עדי הנוסח גורסים: "אלו הן כוכין ואלו הן קברות", וכלשון שאלה.

39 שאילתא קצב, מהדורת מירסקי, עמ' קיא.

40 היא קשה מפני שלא מצאנו במקרא פסוק כזה ("...שבעת ימים תספרו לו"). סביר אפוא שיש להגיהה, ולגרוס: "יספרו לו", כנוסח שהיה מוכר לתלמידי ר' יחיאל (עמ' נג), אף שהגיהו: "ה"ג שבעת ימים אלו ימי ספרו ולא ימי חלוטו, וסופי' דקרא דאייתי בריש מילתיה — וישב מחוץ לאהל' — נקט, למדר' דקא בימי ספרו אסור באשתו ולא בימי חלוטו... ואית ספרים דגר' 'שבעת ימים יספרו לו', והאי קרא ביחזקאל כתי' (מד, כו). ונראה שתלמי' טועים שבשו הספרים מתוך ההיא דלקמ' ריש פרק' ואלו מגלחין, דמייתי התם ההוא קרא דיחזקאל ודריש ליה, אבל הכא לא שייך לאיתויי לה" וכו'. ועיין גם בתוספות ז ע"ב, ד"ה ה"ג (שנשתבש נוסחו מאוד; וראה הגהות הב"ח; מכל מקום בדפוס פיזארו ובדפוס ונציה הנוסח מתוקן יותר). נוסח זה — "יספרו לו" — מתועד בצורה מגוונת: הוא מצוי בכתבי-יד קבול, ובדפוסים, ועל-כן ספק אם יש לראות בו שיבוש. יש לשער שהדרשן כברייתא פיצל את דבריו, ולמד את ההלכה השנייה מפסוק נפרד, למרות ריחוקו, ולמרות העובדה שאין הוא עוסק כלל בטומאת צרעת אלא בטומאת מת, כשל השימוש המפורש בפועל "ספר" שנעשה בפסוק זה. מה שאין כן בנוסח ענף מו2 (וכ"ה אף בקטע-גניזה קיימכרידג' T-S F13/81 הנ"ל), שם דורשת הברייתא פסוק אחד בלבד (ויקרא יד, ח), על שני חלקיו, וכמות שמצינו בספרא על אתר (מצורע, פרשה ב, הלכה יא). אבל אי משום הא לא איריא, ואפשר היה לטעון, שכפני תלמוד קטע-הגניזה עמד הפסוק בנוסח "תספרו" דווקא. ברם, בקטע-הגניזה גירסה זו קשה (אף אם נגיהה, ונבקש לגרוס בו "יספרו"), שכן על-פיו לומד הדרשן מפסוק זה: "שבעת ימים חס' לו" — שבעת ימי הסגרו של מצורע ולא שבעת ימי חלוטו". רצ"ע. מכל מקום, הנוסח שדחה רש"י במהד' קופפער זהה לזה המצוי בקטע הגניזה.

41 כך הגירסה גם ב"פיסקי מסכת משקין לא נודע מחברו", שבכ"י לונדון Or. 9154, ברם בדיקה שעשיתי בכתב-יד זה מלמדת, שאין הוא אלא העתק של הפירוש שהוציא לאור מ"ל זק"ש, בכותרת: פירוש מסכת משקין לאחר מרבתינו הראשונים, בירושלים, תרצ"ט.

42 כך קולגא-2 והדפוס. ברם בכ"י מ אין כל מונח הצעה לפני התירוק. ושמא כן הוא אף בפירוש רבנו חננאל (אם כי קצת קשה לתלמוד מלשוננו, עי"ש).

8. ח ע"ב (2/א3): "מאריכו ומרחיבו" — כך גם בהלכות שמחות למהר"ם מרוטנבורג,⁴³ ובניגוד לנוסח התלמוד שלנו: "מאריך בו ומרחיב בו".⁴⁴
9. ט ע"א (4-1/ב4): "ודילמ' בתר חג... ויברכו א' המלך" — כל הקטע חסר בתלמוד שלנו, אך מופיע בפירוש ר"ש בן היתום.⁴⁵
10. ט ע"ב (18/ב5): "ומעברת תער על פדחתה" — פסקה זו בברייתא, החסרה בכל שאר עדי הנוסח של תלמוד שלנו, נמצאת גם בפסקי הרא"ש.⁴⁶
11. י ע"א (13/א7): "נקורתא דרחיא" — כך הגירסה גם בפירוש הגאונים לטהרות (מהדורת אפשטיין, עמ' 77). בשאר עדי הנוסח: "מנקר ריחיא".
12. י ע"א (5-4/ב7): "מאן האיי דקא מחיל יומא טבא איתחיל גופיה" — ניסוח זה של דברי רב הונא מצוי גם בפירוש ר' חננאל. לעומת זאת, בעדי הנוסח האחרים הניסוח שונה, והם אף מתפלגים בו בחילוף גירסה.⁴⁷
13. י ע"ב (1/א8): "מנא ידעינן" — כך מנסח גם רי"ץ גיאת בהלכות חול המועד שבספרו שערי שמחה (עמ' טו).
14. י ע"ב (3/א8-15/ב8): סדר האנקדוטות על רבינא הפוך מאשר בתלמוד שלנו: בתחילה מובא הסיפור על "רבינא הוה מסיק זוזי בעקרא דשנואתא", ואחר-כך הסיפור על "נר' א[בונא (!) הוה אית ליה עיסקא" וכו'. סדר זה מופיע גם אצל רי"צ גיאת (שערי שמחה, עמ' טז).

43. ר' מאיר ב"ר ברוך (מהר"ם) מרוטנבורג, תשובות פסקים ומנהגים, מהדורת י"ז כהנא, חלק שלישי: הלכות שמחות, ירושלים, תשכ"ג, סי' א, עמ' כ הע' 8.
44. לשון הברייתא כפי שהיא מובאת בתוספתא מועד קטן פ"א ה"ט, מהדורת ליברמן עמ' 367, ובירושלמי שם פ"א ה"ה, דומה ללשונה בתלמוד שלנו, אולם בקטע-גניזה לונדון 264II/208 של הכבלי הנוסח הוא: "שאם היה קצר מרחיבו ומאריך [...]". ואף הוא משמר אפוא הד כלשהו לגירסת קטע הגניזה. מהדורת חיות, עמ' 32, וראה הערה 4 שם.
45. מועד קטן פ"א סי' טו (וממנו בטור, אורח חיים, סי' תקמו, אלא שהוא גורס "סכין" במקום "תער"). ועיין בהגהת בעל קרבן נחנאל שם, אך ראה גם בחידושי הר"ן, מהדורת פרנק וורנר, עמ' יד, וצ"ע. וראה גם את לשון הרמב"ם בפירוש המשניות שלו כאן: "ותכשיטי אשה הוא שתכחול עיניה ותקלע שערה ותיפה פניה ותסיר השער מכמה מקומות בגופה ואפילו בתער".
46. ראה במאמרי "משפחות" (לעיל, הע' 2), עמ' 133-135. נאגב, האפשרות שהצעתי שם, שהנוסח בענף קו 1 משקף הכנה, שרב הונא אמר רק "מאן האיי", בעוד ההמשך ("איתחיל גופיה" וכו') הוא תיאור של מה שאירע לאותו האיש בעקבות קללת רב הונא, מחייבת הבהרה ותיקון. היא נבעה מן הקושי לראות בצורה "איתחיל", באל"ף תחילית, צורת עתיד, כמתבקש לכאורה אילו מדובר היה בהמשך דברי רב הונא הבא לקלל את אותו האיש שנקר ריחיים במועד. ברם, הצעה זו, שנבעה מהיגררות אחרי תרגומו של המיוחס לרש"י: "יתחלל" (היינו בבניין התפעל), היתה שגויה, שכן "איתחיל" (וכן "אתחל" של כ"י ק), היא צורה מבניין אִתְּפַעַל (ראה: י"ג אפשטיין, דקדוק ארמית בבלי, ירושלים ותל-אביב, תשכ"א, עמ' 88; קארה [לעיל הע' 11], עמ' 280; ש' מורג, ארמית במסורת תימן: לשון התלמוד הבבלי, ירושלים, תשמ"ח, עמ' 241 M. Jastrow, *A Dictionary of the Targumim, the Talmud*; 470b *Babli and Yerushalmi, and the Midrashic Literature*, p. 470b), שהוא מקבילו הארמי של בניין הפעל דווקא. הוזה אומר: אילו ביקשנו לדייק היה עלינו לתרגם "הוחל", או ליתר נוחות "חולל" (כפי שאכן מתרגם מורג, שם). ובבניין זה ספק אם יש אפשרות להעמיס משמע של "חולחל", "רעד", שיכול היה להיחשב כתיאור אירוע. ועל כורחנו אפוא, על-פי שתי מסורות-הנוסח, מדובר במשפט אחד שכולו מדברי רב הונא.

- נוסף על דוגמאות אלו, יש עוד גירסאות ספורות שניתן למצוא להן הד בדברי גאונים וראשונים, אף כי אינם גורסים כנוסח קטע הגניזה במפורש:
15. בניגוד לכל כתבי-היד ועדי-הנוסח של התלמוד שלנו, הגורסים במשנה (ח ע"ב): "אין נושאין נשים במועד... מפני שמחה היא לו", גורס קטע הגניזה (3/11): "מפני שתחילה היא לו". הד כלשהו לנוסח זה מצוי בנוסח הברייתא המובאת בתלמוד בדף יח ע"ב, כפי שהיא מובאת בספר הלכות פסוקות ובספר הלכות גדולות: "...אבל מחזיר הוא את גרושתו מפני שאין שמחה היא לו ואין תחילה היא לו".⁴⁸
16. סוגיית "אין נושאין נשים במועד" (ח ע"ב) מוצעת בתלמוד קטע הגניזה בצורה שונה מכפי שהיא מוצעת בתלמוד שלנו. בעוד שבתלמוד שלנו ראו בברייתא המובאת בסוגיה "קשיא לכולהו", בתלמוד קטע הגניזה (2/33-6) הוצגה הברייתא כקושיא רק כלפי "מאן דאמר מפני ביטול פריה ורביה" (= דעת ר' יצחק נפחא).⁴⁹ הד אפשרי למבנה הסוגיה בתלמוד קטע הגניזה ניתן למצוא בתשובת גאון,⁵⁰ שבה נאמר: "ודכת' ולר' [יצחק נפחא], דאמ' [מנשום בט] ול פריה ורביה, ומותבי רבנן תיובתא [כל אלו שא]מרו אסנורין לישא בחולו שלמועד מותרין לישא [ערב הרגל ומתוך ר' יצחק] נפחא אחד לא משהי איניש" וכו'. מתוך ניסוח הדברים משתמע, ש"מותבי רבנן תיובתא" דווקא לר' יצחק נפחא, כפי שאכן מוצאים אנו בסוגיית קטע הגניזה.
17. בניגוד ללשון התלמוד שלנו בתלונת בנו של ר' שמעון בן יוחאי על הברכה שקיבל (ט ע"ב): "צעורי צערון לי", גורס קטע הגניזה (2/35): "מילט ליטאן". ר"ש בן היתום בפירושו (מהדורת חיות, עמ' 35), מנסח את הדברים ואומר: "לא די שלא בירכוני, אלא כולו מקלונני". תיות (בהערה 4, שם) משער, שהמפרש "תפס בלשון הכתוב, ירמיה טו: י". השערה זו נראית סבירה, מפני שכך היא לשונו המפורשת של הפסוק, אולם שמא עמדה לפני פרשן זה גירסה הדומה לזו המופיעה בקטע הגניזה, ולכן תרגם כך.
18. בתלמוד שלנו מסופר (ט ע"ב), ש"דביתהו דרב חסדא מיקשטא באפי כלתה". מתוך לשונו של תלמוד קטע הגניזה (20/35): "...קמו כלאתה (!)", כי היכי דניחזיין.. וגמרון מינה" נראה, שהבין סיפור זה כמתייחס לכלותיה של אשת רב חסדא. אכן, כך גורס רבנו חננאל: "באנפי כלותיה". ואמנם, ר"ש בן היתום (מהדורת חיות, עמ' 36) מפרש ואומר: "ללמדם ולהנהיגם להיות זריזות ונקיות" וכו', ומכאן נראה שגרס — או פירש — כנוסח קטע הגניזה.

ו. ההדרת הקטע

להלן גוף קטע הגניזה. העתקתיו, שורה כנגד שורה, על-פי תצלומי איכות (אינפרה-אדום) שקיבלתי מספריית האוניברסיטה של קיימברידג', ומספריית הבודליאנה באוקספורד. כדי לעמוד על ייחודו של קטע הגניזה, הצגתי מולו את נוסח התלמוד שלנו. בחרתי בכ"י קולומביה, משום שלדעתי הוא מייצג נאמן — אם כי לא בלי יוצאים מן הכלל — של

48 לחילוף גירסה זה ראה מאמרי "מהדורה אחרת" (לעיל הע' 28). עמ' 390. אני מקווה להקדיש למשנה זו דיון מפורט במקום אחר.

49 לסוגיה זו הקדשתי דיון קצר במאמרי "מהדורה אחרת", עמ' 386, ע"ש.

50 תשובות הגאונים, אסף, חש"ב, עמ' 143. ההשלמות בסוגריים מרובעים נעשו על-ידי אסף.

מסורת-הנוסח הרווחת של התלמוד שלנו. בהערות צוינו שינויי גירסאות נבחרים מתוך עדי הנוסח השונים, בעיקר כאלה המרגימים את התפלגות מסורות הנוסח לשני ענפים. עם זאת, מפאת היקפו הרחב של החומר, אין באפשרותי לציין את כל שינויי הגירסאות המופיעים בכתב-היד, גם אם כאלה שמונה משמעות תוכנית, ובודאי שלא אוכל לדון כאן בעריכתן ובפירושן של הסוגיות. אני מקווה לשוב ולעשות זאת ביתר הרחבה, בהזדמנות אחרת.

מקראה לסימנים במאמר

[ ] = קורחה (במקום שיכולתי להשלים השלמה ודאית השתדלתי לעשות כן).

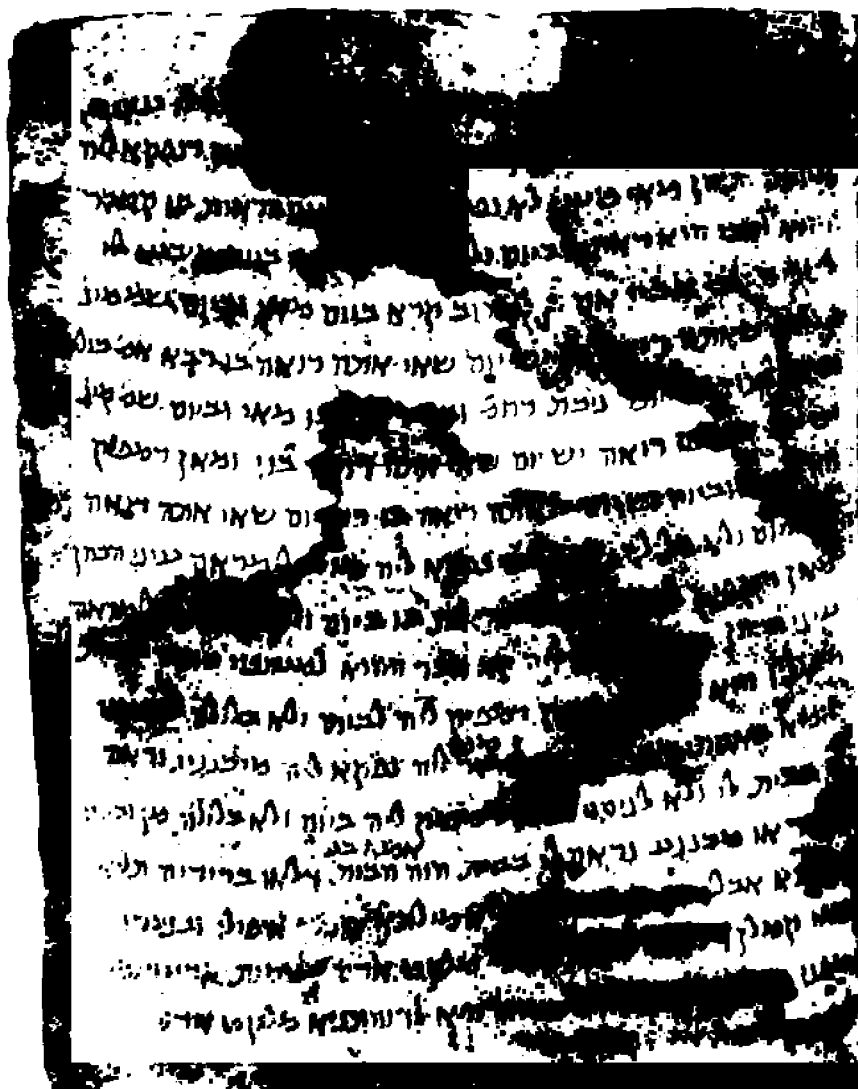
< > = תוספת בכתב-היד ביד הסופר.

<< >> = תוספת המהדיר, או יד אחרת בכתב-היד.

{ } = מחיקה בכתב-היד.

{ { } } = מחיקת המהדיר.

עיגול מעל אות מציין קריאה מסופקת.

תלמוד קטע הגניזה, קיימברידג' T-S NS 329.705

[א1]

- [אי אמרת] בשלמ' בכותל גינ[ה הינו ו'אצטרינ]כ[א]
 [ליה] ל[א] שְׁמֵעִינָן בון[ה סל' דע' אמנא ל] שון] לפרן] ס[י]ר
 [תנא] ה[ ] מרת בכותל חצר פְּשִׁיטא] נה
 [שרני] אלא לאו שמ' מינה בכותל גינה
 5 ומז'סופה [בכותל גינה] רישה נמי בכותל גינה: ש[מ' מינ']:
 מ[תני' ר' מ]איר אוֹמ' רואין א' הנגעין כתחלה להקל אבל לא
 לה[חמיר] חכ[מ'] אומ' לא להקל ולא להחמיר ועוד אמ' ר' מאיר
 מ[לקט] אדם עצמות אביו ואִמו מפני ששמחה היא לו ר'
 [יוסי] אומ' אבל היא לו ולא יערור (!) על מיתו ולא יספידנו קודם
 10 [לר]גל ל' יונם] גמ' [קתני ר'] מאיר אומ' רוא' א' הנג' להקל אבל לא
 להחמיר ר' יוסי או' לא להקל ולא להחמיר שֵׁן
 <<רבי>>¹
 להקל אתה [ ] ק[ ] להחמיר
 ודברי ר' יוסי במחלט אמ' רבה]
 [דטהור הוא אמ' ל טה]
 <<ר' יוסי [ ] בהסגר שיני בהסגר שיני]²
 15 כהן ולא אמ' ליה אלא כי פלניגי
 איתחזק ליה בתורת טמא
 ליה טמא אנת' וקא]
 רבי נראין דיברי³]
 היא ואליבא]
 20 בשמחת]

[אי אמנא רוא טזא יטף ילף ילף]
 [רוא אטא]

1 המלה גוספה מעל השורה (שהיא עצמה אינה קריאה) ביד אחר, ואף הדיו שונה.
 2 כל השורה הזו נראית בתצלום שבידי כהערה בין השיטין.
 3 מימין למלה "איתחזק" יש עיגול קטן, ויש לשער שהוא נועד לסמן להערת גליון, מן הסתם זו הכתובה במאונך, בצד שמאל של העמוד.
 4 כך ! צורה זו נמצאת גם בהערה שבגליון.
 5 כך נראה בתצלום שבידי, וצ"ל: דברי?

תלמוד שלנו, כ"י קולומביה X893T141

מתניתין נמי דיקא דקא תאני ובשביעית בונה כדרכו דהיכא

או נימא דחצר צריכה למימר
אלא דגנה

- 5 ואע"ג דמחזי כמאן דקא עביד נטירותא דפרי שמע מנה
מתניתין ר' מאיר אומ' רואין את הנגעים כתחלה להקל אבל לא
להחמיר וחכמ' אומ' לא להקל ולא להחמיר ועוד אמ' ר' מאיר
מלקט אדם עצמות אביו ואמו מפני ששמחה היא לו {אמ'}⁶ ר'
יוסי אומ' אבל הוא לו ולא יעורר על מתו ולא יספדנו קודם
10 לרגל שלשים יום גמרא תניא ר' מאיר אומ' רואין את הנגעים כתחלה⁷ להקל
אבל לא להחמיר ר' יוסי אומ' לא להקל ולא להחמיר שאם⁸ אתה נזקק לו
להקל אתה נזקק לו להחמיר⁹ אמ' ר' נראין {{דברי}} דברי ר' מאיר במוסגר
ודברי ר' יוסי במוחלט אמ' רבא בהסגר ראשון⁹ כולי עלמא לא פליגי דחזי ליה

- 15 כי פליגי בהסגר שני מר סבר בכהן תלא רחמנא מילתא
אי טהור אמ' ליה טהור ואי טמא שתיק¹⁰ ומר סבר לטמאו או לטהרו כתיב
אמ'¹¹

- ר' נראין דברי ר' מאיר במוסגר ודברי ר' יוסי במוחלט¹¹ והתניא איפכא
תניי היא¹² ואליבא דר' מר סבר צותא דעלמא עדיף ומר סבר צותא דאשתו
20 עדיפא ליה

- 6 נמחק בגוף כתב-היד.
7 "כתחלה" — רק ק. כולגאד—מו2 — ליתא. ועיין היטב בראשונים על אתר, באשר לנוסח המשנה.
8-8 כך גם כולג, וגם ד בעיקרו. אבל מו2: "שאם אתה תזקק להקל תזקק להחמיר" (מ דילג על החלק
הראשון מחמת הדומות). א: "שאם תדקדק(!) להקל תדקדק(!) להחמיר", גירסה קרובה בעיקרה לענף
מו2. הלשון "אתה תזקק" בגירסת ענף זה מחוספסת. ועל-כן נראה שהיא משקפת נסיון הגהה של
הנוסח, מזמן בינוני לזמן עתיד. אכן, ענף קו1 המנסח את המשפט בבינוני משקף את הצורה הטובה של
לשון חז"ל. ראה: מ' כהנא, "קטעים חדשים מהמכילתא לדברים", תרביץ, נד (תשמ"ה), עמ' 524 הע'
1.

- 9 כך: "בהסגר ראשון" וכו', גם כלגא—מו2. אבל בדפוס: "אמר רבא בטהור כולי עלמא לא פליגי דלא
חזו ליה בהסגר ראשון דכולי עלמא לא פליגי דחזי ליה כי פליגי בהסגר שני" וכו'. גירסה זו אמנם
מופיעה גם בכ"י 11, אולם כבר כתב ריטב"א (מהדורת הירשמן, ירושלים, תשל"ה, עמ' נט): "וה"ה
שאם הוא {{עושה}} <<עשה>> בתחילת הראיה שלא הוסגר עדיין מעולם, דכ"ע לא פליגי דלא חזי
ליה... ולא אמר התלמוד כך דמימלא {{מ}} שמע'י ופשיטא הוא". ההגהות נעשו בידי המהדיר על-פי
כתב-היד השני שעמד לרשותו.

- 10 מ בטעות: "...ואי טמא {א"ל טמא} שתיק".
11-11 זהו ציטוט מהברייתא שהובאה קודם לכן (שו" 12), וכעין "אמר מר". ואמנם, גירסת לגד: "אמר מר
אמר רבי" (= לד; ג: "אמ' מר <<אמ' ר'>> [בגליון]). כך גורס תלמיד ר' חזיאל מפריס. אבל
כו1א—מו2 גורסים כמו ק.

- 12 "תניי היא" היא בעיקרה גם גירסת כולגאד—מ אבל ל: "תרי תנאי ואליב דר'", גירסה שנתקיימה גם
בכ"י 21 (המשלב את שתיהן וגורס: "תרי תנאי היא"), ובהגהה שמחקה "היא" והוסיפה "תרי" בין
השיטין של כ.

[תלמוד קטע הגניזה]

[ב]

דציבור מיכלל¹³ דמוחלט שרי בתשמוש(!) המיטה אין והתניא
וישב מחוץ לאהלו שיהא כמנודה וכאבל ואסור בתשמיש
המיטה ואין אהלו אלא אשתו וכן הוא אומ' לך אמור להם שובו וג'
שבעת ימים תס¹⁴ לו שבעת ימי הסגרו¹⁵ שלמצורע ולא שבעת
<<רבי>>¹⁶

- 5 ימי [חלו]ט[ן] דברי ר' יוסי בר ר' יהוד' אומ' קל וחומ' לימי חלוטו
אמ' ר' חייה דנתי לפני רבי והלא יותם לא היה לעזיזהו אלא בימי
חלוטו אמ' לו(!) אף אני כך אמרתי במאי פליגי דר' סבר לא אמרינן
גלי רחמ' בקילתא וכל שכן בחמירתא ור' יוסי בר ר' יהוד' סבר
אמרינן גלי קרא בקילתא וכל שכן בחמירתא: מוכלל¹⁷ דבכהן
10 תליא מילתא אין והתניא וביום הראות בו בשר חי יטמא <<יש>> יום
שאתה¹⁸ רואה [ב]נ¹⁸ יש יום שאי אתה רואה בו מיכן אמרו חתן
[נו]תנינן לו שבעת ימי משתאו¹⁹ לו ולאצטליתו
[כל ימי הרגל דברי ר' יהוד' רבי אומ'
ה]כהן ופנו וג' אם ממתינין לדבר
15 [מ]אי ביניהו אמ' אביי משמעות
[ר]שות ומצוה איכא ביניהו
[וה] ממתינין לרשות
[ר]שות לא שנא
[ר]מאי טעמ'²⁰

- 13 "מיכלל" בלשון תמיהה = "למימרא" שבתלמוד שלנו. ראה לעיל במבוא, ליד הע' 25.
14 שמא צ"ל: "יס" = "יספרו". ראה במבוא, הע' 40.
15 כך, בניגוד לגירסה המופיעה בכל עדי הנוסח של תלמוד שלנו: "שבעת ימי ספירו". היות שעל-פי נוסח
קטע הגניזה נועצת הברייתא את ההלכה כאן בפסוק שבו נעשה שימוש בפועל "ספר", נראה כי הגירסה
"הסגרו" משובשת. וצ"ע. וראה לעיל במבוא, הע' 40.
16 הוסף ביד אחר (ואף צבע הדיו שונה) בין השיטין.
17 ראה לעיל במבוא, הע' 25.
18-18 החלקים העליונים של האותיות עדיין נראים בבירור.
19 כך! וכ"ה בקטע קיימכרדג' T-S F13/81 (ליקוטי תלמוד), ואף בפירוש ר' הלל לכרייתא זו בספרא,
תזריע פרק ה. הלכה ב (מהדורת ש' קולורצקי, ירושלים, חשכ"א, קב ע"ב). לכאורה פירושו: המשתה
שלו (של החתן). עיין גם: תוספתא דמיי פ"ג הלכה 6, מהדורת ליברמן עמ' 74. וראה להלן, הע' 30.
20 על-פי המשך המשפט מסתבר, שיש להשלים את שו' 19: "[...] ומאן דנפקא ליה מוביום הראות ב[ו]".
21 בניחותא, וכגירסת כולגאד-מו' 2: "אין. והתניא" וכו', ואף לפי כ"י ק, מחוץ המשך הדברים עולה
שהברייתא הובאה כתשובה. עיין גם: תשובות הגאונים, הרכבי, סי' של (עמ' 158): "ואיכא דגארסין
והא תניא... לשאנא ניחא דסיעתא".
22 כל כתבי-היד האחרים גורסים: "ואין". וראה: אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 653.

[תלמוד שלנו]

- למימרא דמוחלט מותר בתשמיש המטה והא תניא²¹
 וישב מחוץ לאהלו שיהיה כמנודה וכאבל ואסור בתשמיש
 שאין²² אהלו אלא אשתו שני' לך אמור להם שובו לכם לאהליכם
 וכת'²³ ואחרי טהרתו שבעת ימים יספרו לו²³ ימי ספרו ולא ימי
 חלטו דברי ר' יוסי ר' יהודה אומ'²⁴ קל וחומר לימי חלוטו
 5 אמ' ר' חייא דנתי לפני ר' לימדתנו רבינו יותם לא היה לו לעוזהו
 אלא בימי חלטו אמ' לו {{איברא}}²⁵ כך אמרתי במאי קא מיפלגי מר²⁶ סבר
 גלי רחמנא בימי ספרו וכל שכן בימי חלטו ומאי²⁷ סבר²⁶ מאי דגלי גלי
 ומאי דלא גלי לא גלי למימרא דבכהן
 10 תליא מילתא אין והא תניא וביום הראות בו²⁸ יש יום
 שאתה רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו מכאן אמרו חתן
 שנולד בו נגע נותנין לו שבעת ימי משתאות²⁹ לו ולאצטלתו³⁰
 ולכסותו וכן ברגל נותנין לו כל ימות³¹ הרגל דברי³² ר' יהודה ר' אומ'³²
 אינו צריך הרי הוא אומ' וצוה הכהן ופנו את הבית³³ אם ממתינין לדבר
 15 הרשות קל וחומר³⁴ לדבר מצוה מאי ביניהו אמר אבאיי משמעות
 דורשין איכא ביניהו רבא אמ' דבר הרשות איכא ביניהו

- 23-23 על-פי נוסח זה דורשת הברייתא שני פסוקים: האחד, "וישב מחוץ לאהלו" (ויקרא יד, ח); והשני הוא
 הפסוק ביחזקאל מד, כו. כך גורסים גם כולד. אבל נוסח מונגא הוא: "שבעה ימים" (ואף ללא
 "וכתיב"), שהוא המשך הפסוק בויקרא, והנוסחים מתפלגים כאן. וראה לעיל במבוא, הע' 40.
 24-24 כך: דברי ר' יוסי; ר' יהודה אומ' היא גם גירסת כול. אבל בכ"י מונגא החכמים החלוקים הם רבי
 ורבי יוסי בר' יהודה. וראה גם להלן, הע' 32, ולעיל במבוא, בסמוך להערות 34-35.
 25 למלה ארמית אין מקום בברייתא, והיא איננה נמצאת באף לא כ"י אחר; על-כן מחקתיה.
 26 26 כך: "מר סבר... ומר סבר" — גם כולגא. אבל בענף מוז (שאליו מצטרף כאן הדפוס) הנוסח בעיקרו
 הוא: "ר' יוסי בר' יהודה סבר... ור' סבר". אלא שבכ"י מ נמחק ברישא "ר' יוסי בר' יהודה", ונכתב
 מעליו: "מר", ובסיפא מצוי רק "מר". וראה מ"ש רנ"ג רבינוביץ בדקדוקי סופרים למועד קטן, עמ' י
 אות כ, וכל דבריו שם מוכחים מתוכם, ומתאשרים על-פי כ"י 21, ועל-פי קטע-הגניזה המזרחי של ליקוטי
 תלמוד (קיימברידג' T-S F13/81). השווה: ד' הלבני, מקורות ומסורות, מועד, עמ' תקלא.
 27 זו היא טעות בהשפעת המשך המשפט, וצריך להיות: "ומר", בגירסת כתבי-היד האחרים.
 28 מוז מביאים את כל הפסוק: "... בשר חי יטמא", וכגירסת קטע הגניזה.
 29 כך גורסים גם כולגא, אבל מוזד גורסים: "משחה" (שמא בהשפעת משנת נגעים ג, ב. אבל בבבלי
 מכל-מקום מדובר בברייתא, ולא בציטוט של המשנה, ואכמ"ל).
 30 כך גורסים כל כתבי-היד (כאן מסתיים כ). בדפוס: "לו ולביתו ולכסותו", וכמשנת נגעים שם. וראה א"ש
 רוזנטל, "פירושים ונסיונות למילון התלמודי", לשוננו, כט (תשכ"ה), עמ' 175 הע' 39; י"נ אפשטיין,
 מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, ב, ירושלים, תשמ"ח, עמ' 352.
 31 "ימות" היא הגירסה המופיעה גם ב-22. לעומת זאת ו1גאד-מ גורסים: "ימי".
 32-32 כך: "דברי ר' יהודה; ר' אומ' היא גם גירסת ו1לד, אולם מוזא גורסים: "דברי ר' יוסי בר' יהודה
 או". ועיין לעיל הע' 24, ומ"ש ב"מהדורה אחרת" (לעיל במבוא הע' 28), עמ' 381 הע' 26.
 33 מוז מביאים את הפסוק בשלמותו: "... בטרם יבוא הכהן לראות את הבית ולא יטמא כל אשר בבית".
 34 כל כתבי-היד האחרים גורסים: "כל שכן לדבר מצוה" (ג: "לדבר מצוה לא כל שכן").

[תלמוד קטע הגניזה, אוקספורד בודליאנה 2674/17 (Heb. d. 45)]

[א2]

- לא נפקא ליה מיוצוה הכהן קא סבר חידוש דהא תל' לו³⁵ עצים
 ואבנים נמי אסר רחמ' ומן³⁶ חידוש לא ילפינן³⁶ ומאן דנפקא ליה
 מיוצוה (!) הכהן מאי טעמ' לא נפקא ליה מוביום הראות בו קסבר
 ההוא להכי הוא דאתא ביום ולא בלילה והאי³⁷ ביום מיבעי לי
 לגופיה אמ' אביי אם כן לכתוב קרא ביום מאי וביום שמ' מינ'
 5 יש יום שאתה רואה בו יש יום שאי אתה רואה בו רבא אמ' כוליה
 וביום יתורי מייתר ניכת' רחמ' ובהיראות בו מאי וביום שמ' מינ'
 יש יום שאתה רואה יש יום שאי אתה רואה בו: ומאן דמפיק
 ליה לה[אין] וביום יש יום שאתה רואה בו ויש יום שאי אתה רואה
 10 [בו] ביום ולא בלילה מנא ליה נפקא ליה מילכל מראה עיני הכהן
 ומאן דמפיק להאיי וביום היראות בו ביום ולא בלילה לכל מראה
 עיני הכהן מאי עביד ליה קא סבר ההוא למעוטי סומא באחת
 מעיניו הוא דאתא ומאן דמפיק ליה לביום ולא בלילה למעוטי
 סומא באחת מעיניו מאי עביד^{מנא} ליה נפקא ליה מיכנגע נראה
 15 לי בבית לי ולא לנירו (!)³⁹ ומאן דמפיק ליה ביום ולא בלילה מן וביום
 קסבר או מכנגע נראה לי בבית הוה <אמנא בעל> הבית דלאו בדיריה תליא
 מילתא אבל כהן דבדיריה תליא מילתא אימא איפולו (!) ובנירו
 נמי קמלן: ועוד אמ' ר' מאיר מלקט אדם עצמות אביו ואמו
 מפני ששמחה היא לו ושמחה היא לו והתניא מלקט אדם

35 הלשון "דהא תל' לו" מחוספסת, וצ"ע.

36-36 ללשון זו עיין בפירוש ר' חננאל, ובמיוחס לרש"י כאן.

37 "והאיי" = "והא האי", כלשון קושיה.

38 הסופר נשתבש וכתב "מאי עביד" משום שניסוח זה מופיע לעיל שו' 12, ושכ ותיקן עצמו, וכתב: "מנא".

39 "לנירו" כלשון הברייתא המקבילה בספרא, מצורע, פרשה ה הלכה יא, על-פי כ"י וטיקן 66 (מהדורת פינקלשטיין, עמ' שב).

[תלמוד שלנו]

- ר' יהודה אומי⁴⁰ מהתם לא גמרינן דחידוש הוא דהא עצים
ואבנים בעלמא לא מיטמו והכא מיטמו ור' אצטריך דאי כתב רחמ'
וביום הראות בו הוה אמינא לדבר מצוה אין לדבר הרשות לא כתב
רחמנא וצוה הכהן ואי כתב רחמנא וצוה הכהן הוה אמינא הני⁴² מילי
היכא דליכא טומאה דגופיה אבל היכא דאיכא טומאה דגופיה אימא לא⁴²
צריכה אמ' מר יום שאתה רואה בו <ו>יום שאין אתה רואה בו מאי משמע
אמ' אביי אם כן ליכתוב רחמ'⁴³ ביום⁴⁴ מאי וביום שמע מינה יש⁴⁵ יום שאתה
רואה בו ויש יום שאין אתה רואה בו⁴⁵ <>רבא⁴⁶ אמ' כולי קרא יתירתא הוא
ליכתוב רחמ' בהראות בו מאי וביום שמע מינה יש⁴⁷ יום שאתה רואה בו ויש
יום שאי אתה רואה בו⁴⁷ <>⁴⁶ אביי אמ' ההוא מיבעי לי ביום ולא בלילה
ורבא {{אמ'}}⁴⁸ ביום ולא בלילה ביום מנא ליה נפקא ליה מלכל מראה עיני הכהן
ואביי ההוא מיבעי לי למעוטי סומה באחת מעיניו ורבא נמי מיבעי לי
למעוטי⁴⁹ סומה באחת מעיניו⁴⁹ אין הכי נמי אלא ביום ולא בלילה מנא ליה
נפקא ליה מכנגע נראה לי בבית לו ולא לאורו ואביי אי מסתם (!) הוה אמינא
הני⁵⁰ מילי היכא דליכא טומאה דגופיה אבל היכא דאיכא טומאה דגופיה⁵⁰
אימא אפלו לאורו

17

קא משמע לן ועוד אמ' ר' מאיר מלקט אדם עצמות אביו
מפני ששמחה היא לו ורמינהי המלקט

- הגירסה "ר' יהודה אומי" היא גירסת קו, וממנה מתקבל הרושם, שכל המשפט הוא מדברי רבא (או
עב"פ בהמשך לדבריו), ובייחוד לאור גירסת ק בהמשך: "... ור' אצטריך" וכו' (ללא המלים 'תרי קראי
למה לי' שבכתביהיד האחרים). צירוף המאפשר קריאת הכל כמשפט אחד, בניתוחא. ברם בענף מו2
(אליו מצטרפים כאן כתביהיד לא, כ"י ג אחר-הגהה וקטע-הגניזה של ליקוטי-תלמוד הנ"ל [לעיל
במבוא, הע' 36]), אין המלה "אומר", ועל-פיה עלינו לקרוא כאן בתמיהה: "ורבי?!" (כך גורסים
מו2א; לג גורסים "ר' יהודה", כבענף קו1, אבל לענייננו אין הדבר משנה; גם בהם יש להטעים את
הקריאה בתמיהה). וראה עוד: "מהדורה אחרת" (לעיל במבוא הע' 28), עמ' 381–382 הע' 28–29.
מו2–11 נוסף: "תרי קראי למה לי" (א: "למה לי תרי קראי").
42–42 11 לגאד: "הני מילי דלאו טומאה דגופיה אבל טומאה דגופיה אימא לא צריכא", ניסוח הדומה בעיקרו
לזה המופיע בכ"י ק. כנגד זאת, נוסח מו2 הוא: "הני מילי טומאה דלאו דגופיה אבל דגופיה אימ' יחזי
— צריכא" (בסיום דומה נוסח הרפוס לנסח ענף זה: "אימא מיחזא חזיא ליה — צריכא").
מו2: "קרא".
מו2: "ויום". וראה לעיל במבוא, הע' 36.
45–45 ענף מו2 אינו גורס את המשפט כולו, ומסתפק בלשון הקצרה: "שמע מינה", כדרכו. ראה מאמר "תרי
לישאני" (לעיל במבוא, הע' 2), עמ' כא הע' 29.
46–46 נשמט מחמת הדומות, והשלמתי על-פי 11, וכ"ה בכתביהיד האחרים הקשורים לענף זה. וראה
בהערה הבאה.
47–47 גם כאן מנסח ענף מו2 את הדברים בקצרה, כלעיל, הע' 45.
48 המלה "אמ'" נראית אשגרה מדברי אביי, וכתוצאה מן ההרגל בהצגת מחלוקת בית חכמים בסגנון זה
(ר' פלוני אמר... ור' אלמוני אמר...), ובאמת אין היא מתועדת בכתביהיד האחרים.
49–49 שאר כתביהיד גורסים לשון קצרה יותר: "ורבא נמי מיבעי ליה להכי".
50–50 גם כאן מופיע החילוף דלעיל, הע' 42.

[תלמוד קטע הגניזה]

[כ2]

- עצמות אביו ואמו ומתאבל עליהן כל היום ולערב אין
מתאבל עליהן ואמ' רב חיסדא אפילו צוררין לו בסדינו
אמ' אביי תני מפני ששמחת רגל עליו: לא יעורר על מיתו
היכי דאמי עירור אמ' רב כידהדר⁵¹ ספדנא במערבא ואמ'
5 יבכון עלוהו (!)⁵² מרירי ליבא: ולא יספדנו קודם לרגל ל' יום מאי
טעמ' מפני מעשה שהיה דאמ' רב כהנא ואמרי לה אמ'
רב יהוד' אמ' רב מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות
לרגל ובא ספדן ועמד לו על פתחו ונטלתן אשתו [ונתן] נתן לו
ונמנע אותו האיש ולא עלה לרגל באותה שעה אמרו [לא]
יעורר על מיתו ולא יספדנו קודם לרגל שלשים יום: ומאי
10 שנא שלשים יום דתנן שואלין הילכות הפסח קודם לפסח שלשים
יום רבן שמע' בן גמל' אומ' שתי שבתות ושמואל אמ' אין המת
משתכח מן הלב אלא לאחר {ל} <ש>לשים יום מאי ביניהו איכא
ביניהו דקא ספיד בחינם: מת אין חופרין כוכין וקברות
15 במועד אבל מחנכין א' כל⁵³ הכוכין {היכי⁵⁴ דאמי חינוך אמ' רב
יהוד'}⁵⁴ ועושין ארון עם המת בחצר ר' יהוד' אוסר אלא אם כן יש עמו⁵⁵
גמ' מאי כוכין ומאי קברות אמ' רב יהוד' אמ' רב הן⁵⁶ כוכין
הן קברות אלא שהכוכין בחפירה וקברות בבינין תניא נמי
הכי הן הן כוכין הן הן קב' אלא שהכו' בחפ' וקבר' בבניין⁵⁶ אבל⁵⁷

51 כך. על צורת כתיב זו, הרווחת בכ"י ששון של ספר הלכות פסוקות, ראה גם מה שהביא ד' רוזנטל בשם אביו, במאמרו: "לא איתפרש לן מאי בעי הכא", בר אילן, יח (תשמ"א), עמ' 153 הע' 18.

52 בתצלום שבידי נראה כאן תיקון קל, אך קשה לזהותו.

53 בכל עדי-הנוסח של המשנה, הן בכתב-היד של "סדר משנה", הן במשנה הכתובה בכתב-היד של בבלי וירושלמי, מלה זו איננה מופיעה. אולם ספק אם הסופר נשחבש כאן, משום שגירסה משונה זו חוזרת ונשנית להלן, בשורה 1 של העמוד הבא. וצריך עיון. ראה גם להלן 7/א בתלמוד שלנו ("כל שערו").

54-54 מלים אלה נקודות מעליהן בכתב-היד, כסימן למחיקה. הסופר התחיל לכתוב את דברי התלמוד, ולא שם לב שלא סיים את העתקת המשנה.

55 יש להשלים: "אלא אם כן יש עמו <<נסרים>>".

56-56 לסוגיה זו הקדשתי דיון במאמרי "מהדורה אחרת" (לעיל במבוא הע' 28), עמ' 392, ע"ש.

57 נראה שיש להשלים: "אבל <<מחנכין>>".

[תלמוד שלנו]

- עצמות אביו ואמו הרי זה מתאבל עליהן >> כל⁵⁸ היום כולו ולערב אין מתאבל עליהן >>⁵⁸ ואמ' רב חסדא אפלו צוררין לו בסדינו אמ' אביי אימא⁵⁹ מפני ששמחת רגל עליו לא יעורר על מתו מאי לא יעורר אמ' רב⁶⁰ כי⁶¹ דהדר ספדנא במערבא
- 5 יבכון כל עמא⁶² >ו< כל מרירי ליבא⁶¹ קודם לרגל שלשים יום מאי שנא שלשים יום אמ' רב כהנא ואמרי לה⁶³ אמ' רב יהוד[ה] אמ' רב מעשה באדם אחד שכינס מעות לעלות לרגל ובא ספדן ועמד על פתח ביתו ונטלתן אשתו ונתנתן לו ונמנע ולא עלה באותה שעה אמרו לא יעורר על מתו ולא יספדנו קודם לרגל שלשים יום
- 10 11
- ושמואל אמ' לפי שאין המת משתכח מן הלב עד שלשים יום מאי ביניהו איכא ביניהו דקא עביד בחנם מתניתין אין חופרין כוכין וקברות במועד אבל מחנכין את הכוכין
- 15 ועושין נברכת במועד וארון עם המת בחצר ר' יהודה אוסר אלא אם כן יש עמו נסרים גמרא מאי כוכין ומאי קברות אמ' רב יהודה כוכין בחפירה וקברות בבנין תניא נמי הכי ואלו הן כוכין ואלו הן קברות כוכין בחפירה קברות בבנין אבל

58–59 נשמט מחמת הדומות, והשלמתי על-פי 11. מוז אינם גורסים את המלים "עליהן" (בשתי הפעמים).

59 מונח ההצעה "אימא" מתועד גם בכתבי-היד 11לגא–21 ובדפוסים, ובניגוד לגירסת קטע הגניזה: "תני". וראה: אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 509 ואילך. ברם בכ"י מ אין כלל מונח הצעה לדברי אביי, וגירסתו היא: "אמר אביי מפני ששמחת הרגל עליו". גירסה זו משתמעת גם מפירוש רבנו חננאל, ומכאן קדמותה. ואפשר שיש בה כדי לשנות את הבנת דברי אביי: אין הם פירוש או הגהה בלשון משנתנו. אלא הסבר ונימוק להלכה השנויה בה. וראה מה שכתבתי ב"מהדורה אחרת" (לעיל במבוא הע' 28), עמ' 395 הע' 65.

60 "אמ' רב" אינו מופיע בנוסח ענף מוז.

61–61 "כי דהדר" = "כידהדר" (ראה לעיל הע' 51; וכגירסת קטע הגניזה) = "כדהדר" (כנוסח מוז–11לגא). הניסוח שבדפוס: "כד הדר ספדנא במערבא אמרי יבכון" וכו', אף שהוא נראה לכאורה משקף קריאה שונה של הענין (כאילו שתי תשובות לשאלה יש כאן: "רב אמר... במערבא אמרי"), אינו אלא טעות סופר, כמוכח מתוכו הוא.

62 ראה לעיל במבוא, בסעיף ה דוגמה 5. מן הראוי לציין, שגירסת כ"י ק כאן מקורית מאוד, שכן היא שומרת על הלשון הארץ-ישראלית ("במערבא"): "כל עמא", בניגוד ל"כולי עלמא" הנהוג בבבלי. ראה: ש' ליברמן, הירושלמי כפשוטו, ירושלים, תרצ"ה, עמ' 504.

63 בענף מוז חסרות המלים "ואמרי לה", והכל נמסר כמסורת אחת.

[תלמוד קטע הגניזה]

[א3]

- א' כל⁶⁴ הכוכין היכי דאמי מחנכין⁶⁵ אמ' רב יהוד' שאם היה
 ארוך מקצרו במתני' תנא מאריכו ומרחיבו: עושין
 נברכת במועד מאי ניברכת אמ' רב יהוד' כגין⁶⁶ זה בקוע (!)⁶⁷
 מותיבי הנברכת ו>ה>בקיע אלא אמ' אביי ואו תימ' רב כהנא
 נברכת גדולה⁶⁸
 5 גיהיאה ובר גהיאה: ועושין⁶⁹ ארון עם המת בח' ר' יהוד'
 אוס' אלא אם כן יש עמו נסרים תנינה להא דתנו רבנן עושין
 כל צורכי המת גוזזין לו שערו ומכבסין לו כסותו ועושין
 לו ארון מנסרים העשויים מערב יום טוב רבן שמע' בן גמל'
 אומ' אף מביא עצים ונוסר כצינעה בתוך ביתו: פיס
 10 דמת' אין נושאי>ן< נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות
 ואין⁷⁰ כונס א' יבמתו⁷⁰ מפני שתחילה⁷¹ היא לו אבל מחזיר הוא
 א' גרושתו גמ' קתני אין נושאי>ן< נשים במועד מאי טעמ'
 אמ' רב יהוד' אמ' שמו' וכן אמ' ר' אלעז' אמ' ר' אושעיה
 ואמרי לה אמ' ר' אלעז' אמ' ר' חנינא לפי שאין מערבין שמחה
 15 בשמחה רבון בר רב חונא אמ' רב חונא מפני שמניח אדם
 שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו אמ' לר' יוסף
 הא דרב חונא דרב היא דאמ' ר' דניאל בר רב קטינא אמ' רב
 מניין שלא ישא אדם לא בתולה ולא אלמנה במועד שנ' ושמחת
 בחגך בחגיך ולא באשתך

64 ראה הע' 53.

65 בעמוד הקודם (22 שר' 15), כשטעה הסופר והחל לכתוב את דברי התלמוד באמצע המשנה, העתיקם בגירסה: "היכי דאמי חניוך". נראה אפוא ש"מחנכין" הוא השפעת הנוסחים שלנו, הגורסים: "כיצד מחנכין". ואמנם, גם מבחינה סגנונית נראה בעיני הצירוף "היכי דאמי מחנכין" מחוספס במקצת (באמת היינו מצפים ל"כיצד מחנכין").

66 כך! על צורה זו ראה לעיל במבוא, הע' 15.

67 הניקוד בגוף קטע הגניזה, ותכליתו להגיה: אל תקרי 'בקוע' אלא 'בָּקִיע'.

68 "נברכת גדולה" הוא תרגומה של "גיהיאה". ועיין במפרשים.

69 על גירסה מחוסרת זו במשנה, ראה לעיל במבוא, הע' 9. ושם יש לנערך גירסה זו בדילוג שדילג הסופר מחמת הדומות בנוסח שהיה לפניו: "ועושין <נברכת במועד ועושין> ארון עם המת בחצר"? מכל מקום, גם על-פי הצעה זו משמר קטע הגניזה נוסח משנה שאינו מתועד בעדי הנוסח האחרים המוכרים לנו.

70-70 בכל עדי הנוסח של משנתנו הגירסה היא: "ואין מיבמין" (מנ2), או: "ולא מיבמין" (ו1לגאד). וראה גם בהערה הבאה.

71 על גירסה ייחודית זו במשנה ראה מה שכתבתי ב"מהדורה אחרת" (לעיל במבוא הע' 28), עמ' 390.

[תלמוד שלנו]

- מחנכין את הכוכין כאיזה צד מחנכין אמ' רב יהודה שאם היה ארוך מקצרו במתניתא תאנא מאריך בו ומרחיב בו פיסקתא ועושין נברכת בשבת⁷² מאי נברכת אמ' רב יהודה בוקיע והתניא הנברכת והבוקיע אביי⁷³ ואיתימא רב כהנא אמ' גיהואה⁷³ וארון עם המת בחצר
- 5 תנינא לה דתנו רבנן עושין כל צרכי המת גוזזין כל שערו ומכבסין לו⁷⁴ כסותו ועושין לו ארון מנסרים המנוסרין מערב יום טוב רבן גמליאל⁷⁵ אומ' אף מביא עצים ומנסרין בצנעה בתוך ביתו מתניתין אין נושאים נשים במועד לא בתולות ולא אלמנות מפני ששמחה היא לו אבל מחזיר הוא את גרושתו <ו>עושה אשה תכשיטיה במועד רבי יהודה אומ' לא תסוד מפני שנוול הוא לה ההדיוט תופר כדרכו ומאומן⁷⁶ מכלב ומסרגין את המטות ר' יוסי אומ' אף⁷⁷ ממתחין גמרא וכי שמחה היא לו מאי האוי אמ' רב יהודה אמ' שמואל וכן אמ' ר' אלעזר אמ' ר' אושעיה ואמרי לה אמ' ר' אלעזר אמ' ר' חנינה לפי שאין מערבין שמחה בשמחה ורכא בר רב הונא⁷⁸ אמ' מפני⁷⁹ שמניח שמחת הרגל ועוסק בשמחת אשתו אמ' ליה אבאיי לרב יוסף הא דרב הונא דרב היא דאמ' רב דניאל בר רב קטינא אמ' רב מנין שאין נושאים נשים במועד שנ' ושמחת בחגיך בחגיך ולא באשתיך
- 72 כך ! אבל מסתבר שאין זו אלא טעות סופר, וצריך לגרוס: "במועד", כבשאר ערי הנוסח של המשנה. אגב, חילוף דומה במקום אחר (כתובות ד ע"א: אין אכילות במועד / בשבת) שימש מוקד למערכה בין הראשונים. ראה: דקדוקי סופרים השלם, כתובות, א, עמ' יד הע' 32. ראה גם: תוספתא כפשוטה לביצה, עמ' 953 הערה 26.
- 73–73 על-פי נוסח הדפוס וכתב-היד האחרים: "אמר אביי ואיתימא רב כהנא: גיהא ובר גיהא", דברי אביי — או רב כהנא — הם תירוץ לקושיה שהקשה התלמוד על תשובתו של רב יהודה. כנגד זאת, את גירסתו הייחודית של ק עלינו לפרש כך. שדברי אביי משמשים תשובה אלטרנטיבית לתשובתו של רב יהודה לשאלה "מאי נברכת". תשובה אלטרנטיבית זו הובאה על-ידי התלמוד משום שדברי רב יהודה נדחו, בשל הקושיה הלשונית מן הבריתא. ודוק: ק אינו גורס "אמר אביי ואיתימא רב כהנא", אלא: "אביי ואיתימא רב כהנא אמר". זו הסיבה בגללה אין לומר שסופר כתב-יד זה דילג מחמת הדומות, ושעלינו להשלימו ולגרוס בו: "גיהואה <>ובר גיהואה" (דילוג שאמנם אירע בכ"י 21). מסתבר שהמדובר הוא במסורת שונה. וראה מ"ש על חילוף זה במאמרי "לישנא דרבנן וגורסיהון וסוגיא דגמרא", אסופות, ח (תשנ"ד), עמ' נב-נג.
- 74 כך גורסים גם גד וקטע-גניזה המוזיאון הבריטי 26411/208. מו: 2–11: "את". א: "ומכבסין כסותו".
- 75 כל כתב-היד האחרים גורסים: "רבן שמעון בן גמליאל", כבקטע הגניזה.
- 76 כך ! וצריך להיות: "והאומן", כבשאר כתב-היד.
- 77 הגירסה "אף" מתועדת גם בכתב-היד ו1א של הבבלי, ובכתב-היד קופמן, פארמה וקיימברידג' (ל) של המשנה, ובמשנה שכירושלמי. אבל כתב-היד מו2לג, רבנו חננאל, רי"ץ גיאת, וראשונים נוספים אינם גורסים מלה זו. וראה: אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1014; ד' הלבני, מקורות ומסורות, מועד (יומא-חגיגה), עמ' תקלד-תקלה.
- 78 מו2א נוסף: "אמר רב הונא". ג נוסף: "אמ' רב". אבל ו1לד גורסים כמו ק.
- 79 "מפני" — כך גם ו1לגאד. מו: 2: "לפי".

[תלמוד קטע הגניזה]

[ב3]

עולא אמ' מפני הטרוח(!) ר' יצחק נפחא אמ' מפני ביטול
 פריה ורביה: מותיבי כל אלה שאמרו אסור לישא במועד
 מותר לישא ערב הרגל בשלמ' למאן דאמ' משום טירחא
 עיקר טירחא חד יומא ולמאן דאמ' משום שמחה עיקר
 5 שמחה חד יומא הוא אלא למאן דאמ' משום בטל פריה
 ורביה אמאי מותר סוף סוף הא איכא בטל פריה ורביה
 קסבר כיון דתד יומא הוא משום ההוא יומא לא משהי
 נפשיה: תנו רבנן מניין שאין מערבין שמחה בשמחה
 שנ' ויעש שלמה בעת ההיא א' החג וכל יש' עמו קהל גדול
 10 מלבוא חמת ועד נחל מצרים לפני ה' אלהינו שבעת ימים
 ושבעת ימים ארבעה עשר יום ואוס'ל דע' מערבין שמחה
 בשמחה חיסגי ליה בשבעת ימים דחג אלא שמ' מינ' הינו
 טעמ' דעבד ארבעה עשר משום שאין מערבין שמחה
 בשמחה ומימאי דילמ' הינו טעמ' דעבד שבעת ימים
 15 אחריני לבר מחג דהכין הוא דאיתרמי ליה אם כן איבעי
 ליה לשיורי בביניין ודילמ' אין משיירין בביניין איבעי ליה
 לשיורי אמה כול'ה(!)⁸⁰ עורב ודילמ' כולה עורב צורך ביניין
 הוא אלא דוקיה⁸¹ דאם כן לכתו' קרא ארבעה עשר ונשתק

80 הניקוד בגוף קטע הגניזה.

81 = דיוקן. צורה זו מופיעה במקומות שונים בכתבי הגאונים. ראה למשל: תשובות הגאונים, מהדורת

אסף, ירושלים, תרפ"ט, עמ' 7 (= גיאוניקה, ב, עמ' 103); פירוש רבנו חננאל לכבא קמא, מהדורת דומב, ירושלים, תשנ"א, עמ' קכה, ועוד.

[תלמוד שלנו]

- עולא אמ' מפני הטורח {...} ⁸²ר' יצחק נפחא אמ' מפני ביטול
פריה ורביה מוטיבי כל אלו שאמרו אסורין לישא במועד
מותרין לישא ערב הרגל קשיא לכולהו לא קשיא למאן דאמ' מש' שמחה
עיקר שמחה חד יומא הוא למאן דאמ' משום טירחא עיקר טירחא חד יומא הוא
למאן דאמ' משום ביטול פריה ורביה 5
6
לחד יומא לא משהי
נפשיה ודאין מערבין שמחה בשמחה מנא לן
דכת' ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכו'
שבעת ימים 10
ושבעת ימים ארבעה עשר יום ואם איתנה דמערבין שמחה
בשמחה איבעי ליה מינטר עד חג ומעבד שבעה להכא ושבעה להכא
13
ודלמא מינטר לא נטרינן והיכא דאתרמי עבדינן
איבעי 15
ליה לשיוורי בבנין הבית פורתא פורתא שיוורי בבנין הבית לא משיירינן
איבעי ליה לשהויי ⁸³באמה כלה עורב אמה כלה עורב בנין
הוא אלא מדאותר קרא מיכדי כתיב ארבעה עשר

82 כאן נכנסה בכתב־היד תשובת רב האי גאון: "מאי טורח? טורח סעודת אירוסין. ואמר רבתינו (!) האי ז"ל: היא סעודה שעושה אבי הארוסה לארוס <כ>דתנן: 'לאכול סעודת אירוסין בבית חמיו'. ומיקריא נמי סעודת חתן. כדתנן: 'השולח סבלונות לבית חמיו ואכל שם סעודת חתן'". לרין הביא תשובה זו של רב האי באוצר הגאונים (משקין, התשובות, סי' נו, עמ' 24). בהקשר לסוגיית התלמוד בדף יח ע"ב, מתוך רי"ץ גיאת.
83 כך נראה בתצלום כתב־היד שבידי. רע"ל: לשיוורי? הניקוד להלן הוא בגוף כתב־היד.

[תלמוד קטע הגניזה]

[א4]

שבעת ימים ושבעת ימ' למאלי⁸⁴ שמ' מינ' דאין מערבין שמחה
 בשמחה: אמ' ר' פרנך אמ' ר' יוחנן יש' שבאותו הדור לא⁸⁵
 עשו יום הכיפורים והיו דואגים ואומ' שמה(!)⁸⁶ נתחייבו כלאה⁸⁷
 יצתה בת קול ואמרה להן כולכם מזומגין לחיי העולם הבא
 מאי טעמ' דרשו קל וחומ' ומה משכן שאין קדושתו קדושת
 עולם וחינוכו חינוך יחיד ושבת דאיסור סקילה דחו בית
 העולמים שקדושתו קדושת עולם וחינוכו חינוך רבים ויום
 הכיפורים דאיסור כרת על אחת כמה וכמה ייהכ⁸⁸ מאי
 טעמ' דאגו משום דאמרו דילמ' כי דחו במשכן צורך גבוה
 אבל צורך הדיוט לא במקדש נמי מיעבד ניעבדו מיכל
 לא ניכלו אין שמחה אלא באכילה ושתייה ובמשכן ממאי
 דדחו דכת' ביום השביעי הקריב מאי שביעי לאו שבת
 למניין
 ומימאי דילמ' מאי שביעי שביעי לקרבנות אמ' ר' יצחק
 דכת' וביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי
 עשר יום כולם רצופין: ובבית העולם ממאי דדחיי יום
 הכפורים דכת' שבעת ימ' ושבעת ימ' לאו שבעת קדמאי
 דלפני חג ושבעת ימ' בתראי דחג גופיה דהוה ליה יום
 הכיפורים בשבעת ימ' קדמאי ודילמ' לאו רצופין עבדינן
 לא סל' דע' דיליף יום יום מהתם דמשכן⁸⁹ מה להלן רצופין אף

84 כך! על צורה זו ראה לעיל במבוא, הע' 15.

85 הקריאה ברורה, אבל נראה שהיה תיקון כלשהו.

86 על סתיבה של תיבה זו ראה: פרידמן, "שיירי כתבי-יד" (לעיל במבוא הע' 10), עמ' 16–17 הע' 33.

87 כך! על צורה זו ראה: מ' כהנא, "אקדמות להוצאה חרשה של ספרי במדבר", דיסרטאציה, האוניברסיטה העברית, ירושלים, תשמ"ב, עמ' 144, שם כתב: "ונדמה בברור שזו הצורה המקורית בל"ח".

88 כך! על צורה זו ראה לעיל במבוא, הע' 15 והע' 18.

89 "מהתם דמשכן" היא גירסה הנראית הכלאה של שתי גירסאות: האחת, זו המתועדת בענף קו: "מהתם"; והאחרת, זו של ענף מו: "ממשכן". וראה לעיל במבוא, סעיף ד, בדין הקצר שהקדשתי לדוגמה זו.

[תלמוד שלנו]

- שבעת ימים ושבעת ימים למא לי שמע מינה הני לחדוד והני לחדוד
 אמר ר' פרנך אמר ר' יוחנן אותה שנה לא עשו ישראל
 את יום הכפורים והיו דואגין ואומרין שמא נתחייבו שונאיהן של ישראל
 כלייה יצתה בת קול ואמרה להן כולכם מזומנים לחיי העולם הבא
 מאי דרוש קל וחומר ומה {{מקדש}} <<משכן>>⁹⁰ דאין קדושתו קדושת
 5 עולם וקרבת יחיד ושבת דאיסור סקלה (!) נדחה
 מקדש דקדושתו קדושת עולם וקרבת צבור ויום
 הכפורים דאיסור כרת לא כל שכן ואלא אמאי
 דואגין דהתם צורך גבוה
 10 הכא צורך הדיוט התם נמי מעבד ניעבדו מיכל
 לא ניכלו ולא נשתו אין שמחה בלא אכילה ושתייה משכן דדחה
 שבת מנא לן אי נימא מדכת' ביום הראשון ביום השביעי
 דלמא שביעי לקרבנות אמ' רב נחמן בר יצחק
 אמ' קרא ביום עשתי עשר יום מה יום כולו רצוף אף עשתי
 15 עשר כולם רצופים ודלמא ימים הראויים כתיב קרא אחרינא ביום שנים
 עשר יום מה יום כולו רצוף אף שנים עשר כולם רצופים ודלמא⁹¹ הכא
 נמי ימים הראויים⁹¹ אם כן תני(!)⁹² קראיי למה לי ומקדש דדחה יום הכיפורים
 מנא לן אי נימא מדכת' ארבעה עשר יום דלמא ימים הראויים
 גמרי יום יום מהתם⁹³

90 נראה שסופר כתב־היד השתכש בשל המשך המשפט, ועל כן הגהתי על־פי כל שאר עדי הנוסח, ועל־פי המתחייב מן ההגיון הפנימי של דברי התלמוד, ומן האמור להלן, שורה 11. ואף על פי כן: שמא אין "מקדש" שם עצם פרטי (= בית המקדש של ירושלים), אלא שם עצם כללי, וכך נקרא: "ומה [אותו] מקדש שאין קדושתו קדושת עולם [דהיינו: המשכן] ... [אותו] מקדש שקדושתו קדושת עולם [=בית המקדש בירושלים] ... לא כל שכן". אם אמנם כך, לא יהיה צורך בהגזה.

91-90 זהו סדר המשפט גם ב־10גד. אבל מוגא: "הכא נמי דלמא ימים הראויים". ל דילג.

92 צריך להיות: "תרי", כבשאר עדי הנוסח.

93 ראה לעיל, הע' 89.

[תלמוד קטע הגניזה]

[כ4]

- אף דכית עולמים רצופים ודילמ' בחר חג הוא דעבדו שבעת
 ימים אחריני אבל מקמי חג לא עבדו ולא דחו יום הכיפורים
 לא סל' דע' דכתי' ביום השמיני שילח א' העם ויברכו א' המלך וביום
 עשרים ושלשה שילח א' העם ויברכו א' המלך ומימאי דאחילו
 5 להון דתאני תחליף וילכו לאהליהם שמיחים וטובי לב על כל הטובה
 אשר עשה ה' לדויד עבדו וליש' עמו ותאני תחליף וילכו לאהליהם
 שמצאו נשותיהן בטהרה שמיחים שניתעברו נשותיהן בבנין
 זכרין וטובי לב שנהנו מזיו שכינה על כל הטובה אשר עשה
 ה' לדויד עבדו שמחל לו על אותו עון ויליש' (!) עמו שמחל להם
 10 על יום הכיפורים כי הא דאמ' רב מאי דכתי' עשה עמי אות
 לטובה ויראו שנאי ויבושו כי א' ה' עז' ונחמ' אמ' דויד לפני
 הקב"ה רבו' שלע' מחול לי על אותו עון אמ' לו מחול לך הודע
 ליש' שמחלתה (!) לי אמ' לו בחייך איני מודיע בחיי שלמה בנך מדוע⁹⁴
 וכיון שבנה שלמה בית המקדש ביקש להכניס ארון לבית קדשי
 15 הקדשים נשקו שערים זה בזה אמ' שלמה עשרים וארבע רננות
 ולא השגיחו עליו אמ' שאו שערים ראשיכם והינשאו פתחי עולם
 ויבוא מלך הכבוד מי זה מלך הכבוד ה' עוזו וגבור ה' גבור מלחמה
 ולא השגיחו עליו חזר ואמ' שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם
 ויבוא מלך הכבוד מי הוא מלך הכבוד ה' צבאות הוא מלך הכבוד
 20 סלה ולא השגיחו עליו כיון שאמ' ה' אלהים אל תשב פני משיתך
 זכרה לחסדי דויד עבדך מיד פתחו שערים זה מזה אמ' רב יהוד'

94 כך! הניקוד הוא בגוף קטע הגניזה, והוא סימן החולם בניקוד הבבלי. תכליתו כאן היא לתקן א
 הקריאה. לפי הכתיב, החולם בא אחרי הדל"ת, והמגיה מבקש לקוראו אחרי המ"ם. כדוגמתו ממ'
 ראה: פרידמן, "שירי כתב-יד" (לעיל במכוא הע' 10), עמ' 12 הע' 8.

[תלמוד שלנו]

- 1
2
3
4 יצאת⁹⁵ בת קול ואמרה להן כולכם מזומנין לחיי העולם הבא⁹⁵ ביום השמיני שלח
5 את העם ויברכו את המלך וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה
אשר עשה ה' לדוד עבדו ולישראל עמו וילכו לאהליהם שהלכו⁹⁶ לאהליהם
ומצאו נשותיהם טהורים⁹⁶ שמחים שנהנו מזיו השכינה וטובי לב שכל אחד
ואחד נתעברה אשתו בכך זכר על כל הטובה יצתה בת קול ואמרה להם כולכם
מזומנין לחיי העולם הבא בשלמא ישראל עמו לחיי אלא דויד עבדו מאי היא
10 אמ' רב יהודה אמ' רב
11
12
13 בשעה שביקש שלמה להכניס ארון לבית קדש
15 הקדשים דבקו שערי היכל זה בזה אמר עשרים וארבע רננות
ולא נענה הדר אמר שאו שערים ראשיכם והנשאו פתחי עולם
וכו' ה' גבור מלחמה⁹⁷
ולא נענה הדר אמ' שאו שערים ראשיכם ושאו פתחי עולם
וכ' מי הוא זה מלך הכבוד וכו'⁹⁷
20 ולא נענה כיון שאמר ה'⁹⁸ אלהים אל תשב פני משיחך
זכרה לחסדי דויד עבדיך⁹⁸ מיד נענה

95-95 כן היא גם גירסת ויגד. משפט זה הוא כנראה מעין "אמר מר", "לימה" — דיבור המתחיל לציון דבר שנוצר כבר קודם לכן בסוגיה (בעמוד הקודם, שו' 4 [ישם: "יצתה" !]). ואמנם כך היא גם גירסת ויגד. נראה אפוא, שיש להשלים בנוסח ק את השאלה, כפי שהיא בעדי הנוסח האחרים: "ומנלן דאחיל להו קודשא בריך הוא דתני תחליפא" וכו'. אבל מוזל לא אינם גורסים את משפט ה"אמר מר" הזה, ומציעים את השאלה מיד אחרי המסקנה האחרונה. עובדה זו מעוררת למחשבה, שמא חסרון השאלה בכ"י ק איננו תוצאה של השמטה, אלא משקף נוסח מקורי, שעל-פיו המשפט "יצאת בת קול" וכו' הוא סיכום הדיון הקודם, בעוד ההמשך ("ביום השמיני" וכו') הוא דיון נפרד, שהובא כאן על-ידי העורך בשל העובדה, שגם בו נאמר: "יצתה בת קול ואמרה להם כולכם מזומנין לחיי העולם הבא". אמנם היחוס "דתני תחליפא" קצת מקשה על האפשרות, שנוסח כ"י ק מקורי ובכתב-היד האחרים משתקף עיבוד מרחיב, שנועד לקשר בין שני הדיונים, רצ"ע.

96-96 מו: "שמצאו נשותיהן בטהרה". וילגאד: "שהלכו ומצאו נשותיהן בטהרה".
97-97 בכתב-היד מו: ובקטע-כריכה וינה (המנזר הבנדיקטי) יש כאן עיבוד מרחיב של התיאור, בדומה למצוי בתלמוד קטע-הגניזה, בניגוד ללשון הקצרה בענף-הנוסח השני. ועיין: בבלי שבת ל ע"א; וראה: דקדוקי סופרים למועד קטן, עמ' יב הע' ג.

98-98 וכ"ה וילגאד (= דה"ב ו, מב), אבל מוזלג: בעבור דוד עבדך אל תשב פני משיחך, שהוא פסוק אחר (תהלים קלב, י).

[תלמוד קטע הגניזה]

[A5]

- אמ' רב באותה שעה נעשו פני שונאיו שלדויד כשולי קדירה
 וליש' עמו שיצאה בת קול ואמרה להן כולכם מזומגין לחיי העולם
 הבא יהוד' בן גרים ור' נתן בן עכמאי תנו פרשת נדרים בית ר' שמע
 בן יוחאי באורתא איפטרו לצפרא הדרו אתו איפטרו מניה אמ'
 להן לאו איפטרו להו רבנן באורתא אמרי ליה לימדתנו רבינו
 תלמיד שניפטר מרבו ולן בעירו צריך ליפטר ממנו למחר שנ'
 ביום השמיני שילח א' העם ויברכו א' המלך וג' וכת' ביום עשרים
 ושלשה שלח א' העם ויברכו א' המלך מיכן לתלמיד חכם שניפטר
 מרבו ולן בעירו צריך ליפטר ממנו למחר אמ' לבריה בני אדם
 דרשנין בני אדם שלצורה הן איזיל ואלוינן כי היכי דניברכוך
 <אזל> אשכחינן דקא ראמו קראיי אהדדי כתי' פלס מעגל רגליך וג
 וכת' אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה וג' לא קשיא הא במצוה
 שאיפשר לעשותה על ידי אחרים הא במצוה שאי אפשר לעשותה
 על ידי אחרים הדר יתבי וקאמרי יקרה היא מפנינים וכל חפצין
 לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכת' וכל חפצים לא ישוו
 בה דאפילו חפצי שמים נמי לא לא קשיא הא במצוה שאיפשר
 לעשותה על ידי אחרים הא במצוה שאי אפשר לעשותה על
 ידי אחרים כי קא מיפטר מניהו אמרי ליה מאי אתית אמלהו(!)
 שדרן אבה אמ' לי זיל ניברכוך אמרו ליה תזרע ולא חצוד
 תעייל ולא תפיק תפיק ולא תעייל ניבלבל פתורך וניבדרו מזונך

[תלמוד שלנו]

- באותה שעה נהפכו פני שונאי דויד כשולי קדרה וידעו שמחל לו
הקב"ה לדוד על אותו עוון
ר' יונתן בן עכנאי ור' יהודה בן גרים תאנו פרשת נדרים ביר' (!) שמעון
בן יוחאי איפטור מניה באורתא בצפרא אתו וקא מיפטרי מניה אמ'
5 להו לאו איפטוריתו מנאי באורתא אמרי ליה לימדתנו רבינו
תלמיד שנפטר מרכו ולן באותה העיר צריך ליפטר הימנו דכת'
ביום השמיני שלח את העם וכת' וכיום עשרים
ושלשה לחדש מכאן לתלמיד שנפטר
מרכו ולן באותה העיר צריך ליפטר הימנו שנייה⁹⁹ אמ' ליה לבריה בני אדם¹⁰⁰
הללו שלצורה הם זיל גביהו דליברכוך
10 אזל אשכחינהו דקא ראמו קראיי אהדאדי כת' פלס מעגל רגליך וכל דרכיך
יכונו וכת' ארח חיים פן תפלס נעו מעגל' לא תדע לא קשיא כאן במצוה
שאפשר לעשותה על ידי אחרים וכאן במצוה שאי אפשר לעשותה
על ידי אחרים הדור יתבי קא {שקיא} <קשיא>¹⁰¹ להו כת' יקרה היא מפנינים
15 וכל חפצין לא ישוו בה הא חפצי שמים ישוו בה וכת' וכל חפצים לא ישוו
בה דאפלו חפצי שמים כאן במצוה שאפשר
לעשותה על ידי אחרים וכאן במצוה שאי אפשר לעשותה עלידי(!)
אחרים אמרו ליה מאי בעית הכא אמ' להו
דאמ' ליה אבא זיל גביהו דליברכוך אמרו ליה יהי רעוא תזרע ולא תחצוד
20 תעייל ולא תפיק תפיק ולא תעייל ליחרוב ביתך וליתבי אשפיוך

99 כל כתבי-היד גורסים: "פעם אחרת".

100 מו2: "אנשים". וראה מאמרי "משפחות" (לעיל במבוא, הע' 2), עמ' 139–140.

101 התיקון נעשה בין השיטין בגוף סתב-היד. ונלגאד: "וקא מיבעי להו". אבל כענף מו2 הגירסה היא: "וקאמרי", כגירסה שכקטע הגניזה. וראה מאמרי "משפחות" (לעיל במבוא, הע' 2), עמ' 140–141.

[תלמוד קטע הגניזה]

[ב5]

- ניחרוב ביתך וניתוב אושפיזך ולא תחזי חדתא¹⁰² בעונך אתא
לקמיה דאבוא אמ' לא מבעיא לא ברכו אלא מילט ליטאן¹⁰³
אמ' מאי אמרו לך אמ' תזרע ולא תקצור אמ' הכי ברכוך
תוליד בנים ולא לימותו תעייל ולא תפיק¹⁰⁴ הכי בירכוך תעייל
5 כלתא ולא לימותו בנך ויפקן מן ביתך תפיק ולא תעיל תפיק
בנאתן כלאתא לעלמא ולא ליתארמלך וליתיין לגבך ניכלבל
פתורך וניבדרו מזונך נינפשו בנך וניעברו הכי ניחרוב ביתך
דהוא עלמ' ונית' אושפיזך דהאי עלמ' דכתי' קרבם בתימו
לעולם אל תיקרי קרבם אלא קברם לא תחזי שתא חדתא בעונך
10 לא תמות איתתך קמיאתא דכתי' נקי יהיה לביתו שנה אחת
ושמח א' אשתו ר' שמע' בר חולפיתא אתא לקמיה דרבי בריגלא
אמ' לבריה איזיל ואלוייה דניברכך אלוייה כי איפטר מיניה
ברכיה לא תבוש לא תבוש¹⁰⁵ אתא לקמיה דאבוי אמ' ברכן ברכתא
זוטרתי אמ' אבוא ברכך ברכתא שבירך הקב"ה א' יש' ושנה בה
15 שנ' ואכלתם אכול ושבו וזהיללתם א' שם ה' אלהיכם ולא יבושו
עמי לעולם וידעתם כי בקרב יש' ואין עוד ולא יבושו עמי לעולם
מִתְּ עושה אשה תכשיטיה במועד תנו רבנן אלו הן תכשיטין
כוחלת ופוקסת ומעברית שרק על פניה ומעברת תער על
פדחתה במתניתא תנא ומעברת סכין על פניה שלמטה:
20 דביתהו דרב חיסדא קרמא ומקשטא קמי כלאתה כי היכי

102 נראה שצריך להשלים: "<<שתא>> חדתא", כלהלן בשו' 9.

103 שמא צריך להיות: "ליטאון", ברבים. דהיינו: קלל קיללוני, שהרי בסיפור נזכרו שני חכמים, ולא אחד

104 כאן עובר הדיבור, ללא "אמר ליה" מפורש. תופעה זו מוכרת היטב, ראה: א"ש רזונטל, "רב בן אחי רב

חייה גם בן אחותו", ספר חנוך ילון, ירושלים, חשכ"ג, עמ' 284-285, הע' 1.

105 כפילות זו: "לא תבוש לא תבוש", נראית בעינינו גרסה מקורית ויפה. ראה לעיל במבוא, ליד הע' 21

[תלמוד שלנו]

- ליבלבל פתורך ולא תחזי שתא חדתא כי אתא
 לגבי אבוה אמר ליה לא מיבעיא ברוכי דלא ברכון לי אלא צעורי צערון לי
 אמ' ליה מאי אמרו לך אמ' ליה הכי והכי אמרו לי אמ' ליה הנך כולהי
 ברכתא נינהי תזרע ולא תחצוד תוליד בני ולא לימותו בנך {ולינפקון
 תפיק ולא תעייל} תעייל ולא תפוק תעייל כלאתא ולא לימותו בנך
 5 ולינפקון תפיק ולא תעייל תפיק בנאתא ולא לימותו גברוהי וליהדרון
 לגבך ליחרוב ביתך וליתבי אשפיזן
 דהאי עלמא אשפיזא וההוא עלמא ביתא דכת' 106 קרבם בתימו
 לעולם אל תקרא קרבם אלא קבךם ליבלבל פתורך בבני ובנאתא ולא תחזי שתא
 10 חדתא לא תמות אתתך ותנסוב אתתא אחריתי
 ר' שמעון בן חילפתא איפטר מניה דר' 107
 אמ' ליה לבריה 107 זיל גביה
 אמ' ליה תהי רעוא לא תיבייש ולא תבייש 108 כי אתא לגבי אבוה אמ' ליה
 מילתא בעלמא אמ' לי אמ' ליה ברכך ברכתא דברכינהו קדשא ב"ה לישראל
 15 זתנא בה ואכלתם אכול ושבוע והללתם שם אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא
 ולא יבושו עמי לעולם <<וידעתם כי בקרב ישראל אני ואני ה' אלהיכם
 ואין עוד ולא יבושו עמי לעו'>> 109 פיסקתא ועושה 110 אשה תכשיטיה במועד
 תנו רבנן אלו הן תכשיטי נשים כוחלת ופוקסת ומעברת סרק על פניה
 ואיכא דאמרי מעברת סכין 111 על פניה
 20 דביתהו דרב חסדא מיקשטא באפי כלתה

- 106 זו היא גם גירסת וילגאד. מו': "שנאמר".
 107–107 כך גורסים כל כתבי-היד, ורק הדפוס נשתבש לגרוס: "אפטר מיניה דרב א"ל אבוה זיל לגביה
 דליברכך" וכו'.
 108 הניקוד בכתב-היד גופו. וראה לעיל במבוא, הע' 21.
 109 מסתבר, שהמשך הפסוק (שהשלמתיו על-פי וילגאד–21 והדפוס) נשמט מחמת הדומות. אולם, הנוסח
 המחוסר מתועד גם בכתבי-יד מא, ומכאן שיש לחשוב גם על אפשרויות אחרות, כגון: שבמקור הובא
 רק ראש הפסוק (אף כי הכוונה היתה לדרשה המסתמכת על הרישא והסיפא כאחד), וכתב-היד האחרים
 השלימו את כולו. או ש"ותנא בה" מתייחס לר' שמעון בן חילפתא, ועליו נאמר שברך ושנה את ברכתו,
 אך משהובן הביטוי כמוסב על הקב"ה היה צורך להשלים את הסיפא של הפסוק.
 110 "ועושה" — כך בכל עדי הנוסח האחרים של משנתנו, ובניגוד לנוסח קטע הגניזה: "עושה". ברם, יש
 לציין שלעיל (3/א11), כשהועתקה המשנה כולה בכ"י ק, גם שם הנוסח הוא "עושה", ורק ביד אחרת
 הוספה שם וא"ו.
 111 הגירסה "סכין" מתועדת כאן בכתב-היד קו11גא–מו2 ואצל רוב הראשונים, ועל-כן אין ספק בעיני שהיא
 הגירסה המקורית. עתה היא מחאשרת גם מנוסח קטע הגניזה, אף שהוא שומר על צורה שונה מעט של
 הברייתא. גירסת הדפוסים וכ"י ל — "סרק" — איננה אלא שיבוש. וראה: "מהדורה אחרת" (לעיל
 במבוא הע' 28), עמ' 391, הע' 53.

[תלמוד קטע הגניזה]

[A6]

- דניחזיין כלתה ונגמרן מינה יתיב רב חונא בר חנינא קמיה
 דרב חיסדא ויתיב קאמ' לא שאנו אלא ילדה אבל זקינה לא אמ'
 ליה האלהים אפילו אימא דאימך ואפילו זקינה המגעת לקבר
 ואפילו עומדת על פתח קברה דאמרי אינאשי בר¹¹² שתין כבר
 5 שית לקול טבלה רהיט¹¹²: ר' יהוד' אומ' לא תסוד מפני שנוול
 הוא לא תניא ר' יהוד' אומ' אשה לא תסוד מפני שנוול הוא לה
 ומודה ר' יהוד' בסיד שאם יכולה לקפלו במועד שטופלתו
 במועד שאף על פי שמצרה¹¹³ עכשו שמחה היא לאחר זמן
 ומי אית ליה לר' יהוד' שמחה היא לאחר זמן והא תנן אין
 10 ניפרעין מיהן ר' יהוד' אומ' ניפרעין מיהן מפני שהוא מיצר
 אמרו לו אף עלפי (!) שהוא מיצר עכשו שמית הוא אחר זמן
 אמ' רב נחמן בר יצחק הנח להילכות מועד דאף עלפי (!) שמצר
 עכשו שמח הוא לאחר זמן שמחה¹¹⁴ היא לו לאחר זמן¹¹⁴ רבינא
 אמ' סתם גוי סתם גוי¹¹⁵ מיצר הוא אצל פירעון לעולם אמ' רב
 15 יהוד' אמ' רב בנות יש' משהגיעו לפירקן ועדאן לא הגיעו בנות
 עניות טופלין אותן בסיד בנות עשירות בסולת נקייה בנות
 מלכים בשמן המור שנ' ששה חרשים בשמן המור מאי שמן
 המור רב חונא בר חייה אמ' איצטבת רב ירמיה בר אבא אמ'
 שמן זית שלא הביא שליש תניא ר' יהוד' אומ' אונפקינן¹¹⁶ שמן
 20 זית שלא הביא שליש ולמה סכין אותן שמשיר א' השער ומערן
 א' הבשר רב ביבי הוה אית ליה כנאתא טפלינין איבר איבר שקל

112-112 קטע הגניזה שומר כאן על הצליל המתחרז של הפתגם העממי, ומסתבר שגירסתו מקורית, ומעידה על כך שהארמית עדיין שגורה על פיו של מנסח גירסה זו. ראה לעיל במבוא, הע' 22.

113 הניקוד בגוף קטע הגניזה.

114-114 לכאורה לפנינו כפילות סתמית, ואפשר אפוא שאינה אלא הערת "נוסח אחר" ("שמחה" במקום "שמח"), שחדרה מן הגליון.

115 אם לא נבקש לומר, שסופר קטע הגניזה חזר וכתב את המלים "סתם גוי" בטעות פעמיים, אפשר שיש לקרוא גירסה זו בתמיהה: "רבינא אמ': סתם גוי? ! סתם גוי מיצר הוא אצל פירעון", וכסגנון הנמצא במקומות רבים בבבלי: "... קאמרת? !" וכו'.

116 קטע הגניזה שומר כאן על הגייתה של המלה היוונית δμοφάκιστον, בחילוף הרגיל מ/ג, וראה: צ"מ רבינוביץ, "לצורתו הקדומה של מדרש שיר השירים רבה (לפי קטעי הגניזה)", תעודה, ג (תשמ"ג), עמ' 87 הע' 25.

[תלמוד שלנו]

- יחיב רב הונא בר חיננא קמיה דרב
חסדא ויחיב קאמ' לא שנו אלא ילדה אבל זקנה לא אמ'
ליה האלהים אפלו אימך ואפלו אמא דאמך
ואפלו עומדת על פתח קברה דאמרי אינאשי בת שתין
5 כבת שית לקל טבלא רהטא ר' יהודה אומר לא תסוד
תניא ר' יהודה אומ' לא תסוד מפני שניוול הוא לה
ומודה ר' יהודה בסיד מפני שיכולה לקפלו במועד שטופלתו
במועד שאע"פ שהיא מצירה עכשו שמחה היא לאחר זמן
ומי אית ליה לר' יהודה האי סברא והתנן
10 ר' יהודה אומ' נפרעין מהן מפני שהוא מיצר
אמרו לו אע"פ שמיצר עכשו שמח הוא לאחר זמן
>>אמ' ¹¹⁷ רב נחמן הנח להלכות מועד דכולהו מיצר
עכשו ושמח לאחר זמן < ¹¹⁷ רבינא
אמ' גוי לענין פרעון לעולם מיצר אמ' רב
15 יהודה אמ' רב ¹¹⁸ בנות ישראל שהיגיעו לפורקן (!) ולא הגיעו
עניות טופלין ¹¹⁹ אותן בסיד עצירות בסלת בנות
מלכים בשמן המור שנ' ששה חדשים בשמן המור מאי שמן
המור רב חייא בר הונא ¹²⁰ אמ' סטכת ר' ירמיה בר אבא אמ'
שמן זית שלא הביא שליש תניא ¹²¹ ר' יהודה אומ' אנפקנן שמן
20 זית שלא הביא שליש ¹²¹ ולמה סכין אותן ¹²² בו שמשיר את השער ומעדן
את הבשר רב ביבי הוה ליה ברתא טפלה אבר אבר שקל

117–117 מסתבר שהסופר דילג מחמת הדומות: "לאחר זמן... לאחר זמן", ועל-כן השלמתי על-פי כתב-היד האחרים.

118 מו2לגאד אינס גורסים "אמר רב". ואילו ל: "אמ' רב הונא" (טעות סופר? על חילוף כזה ראה מאמרי "משפחות" [לעיל במבוא הע' 2], עמ' 125 הע' 21).

119 כך: "טופלין אותן" גם ו1, וכגירסה בקטע הגניזה. מו2גא גורסים: "טופלות", אלא שגם גירסה זו קדומה היא, שכן היא מתועדת בתשובות הגאונים, מהדורת אסף, ירושלים, תרפ"ט, עמ' 165.

120 הגירסה "חייא בר הונא" נראית טעות סופר; שאר כתב-היד גורסים: "הונא בר חייא", כבקטע הגניזה (אלא שבו: "חונא"; "חיה").

121–121 הבריייתא: "תניא... שליש" מובאת גם בכתב-היד ו1לגא ובדפוס, אך איננה מופיעה בנוסח מו2. חסרון זה יכול להיות נעוץ הן בדילוג מחמת הדומות ("שלא הביא שליש"), שאירע באכ-הנוסח של ענף זה, הן בדרכו של ענף-נוסח זה לקצר, שהרי אין הבריייתא מוסיפה כאן דבר על דברי האמורא. [תן דעתך: ההמשך ("ולמה סכין" וכו') איננו חלק מן הבריייתא, שהרי לא נזכר בה עניין סיכה, ו"אותן" – מאן דכר שמיה. משפט זה הוא המשך לדברי רב יהודה בשם רב. התופעה, שמקור מופרע כאמצעו על-ידי התלמוד, קיימת במקומות רבים, ראה: ש"י פרידמן, "פרק האשה רבה", מחקרים ומקורות, א, גיר' יורק, תשל"ח, עמ' 290–292; ובאחרונה: ד' רוזנטל, "בני התלמוד הפסיקו וקפצו להקשות בתוך הבריייתא", תרביץ, ס (תשנ"א), עמ' 551–563.] ועיין: ויקרא רבה ה:ג, מהד' מרגליות עמ' קז.

122 "אותן" (דהיינו את "בנות ישראל") היא גם גירסת קטע הגניזה, אבל שאר כתב-היד גורסים: "אותו", דהיינו את שמו המור.

[תלמוד קטע הגניזה]

[כב]

{שקל} כהי ארבע מאה זוזי חזייה ההוא גוי דהוה בשיבבותיה
טפלינן לבנתיה בבית אחת ומיתן כולהי אמ' קטל ביכי בנת אמ'
רב יוסף מן נימ' ליה לביכי נישתי שיכרא ניקטיל בנאתא דארמ'
אמרן ליה בנתיה לרב נחמן טפלינן אמ' להי רב ביכי דשאתי
שיכרא צריכן בנתיה טפלא אנן דלא שתינן לא צריכן בנתן טפלא:

<<תופר>>

ההדיוט טופל¹²³ כדרכו ואומן מכלב היכי דאמי הדיוט אמרין
דבי ר' ינאי כל שאין יכול לתפור מלא מחט בבית אחת ר' יוסי בר
חנינא אמ' כל שאין יכול לכוין אימרא בחפת חלוקא: ואומן
מכלב מאי מכלב ר' יוחנן אומ' מפסיע רבה בר שמואל אמ' מכלבתא:
מסרגין א' המיטות ר' יוסי אומ' ממתחין מאי ממתחין ומאי

<חייה בר אבא>

מסרגין כי אתא רב דימי אמ' פליגי בה ר' {אבה בר חייה} ור' יוסי
והרריהו משמא דחזקיה ור' יוחנן אמרי חד אמ' מסרגין שתי
וערב וממתחין שתי בלא ערב וחד אמ' מסרגין שתי בלא
ערב וממתחין שאם היה רפוי ממתחו איני והא תני ר' חילפותא(!)
בן שאול שוין שאין מפשילין חבלים כתחלה בשלמ' למאן דאמ'

מסרגין

שתי וערב¹²⁴ הינו דאיצטריך לאשמועינן אין מפשילין חבלין כתחלה
אלא למאן דאמ' מסרגין שתי בלא ערב השתא שתי בלא ערב
אסור חבלים כתחילה מיבעיא קשיא אמ' ל רב נחמן בר יצחק לרב
חייה בר אבא ומי איכא למאן דאמ' מסרגין שתי בלא ערב
והתנן מיטה ר' מאיר אומ' משיסרגו שלשה בתים אלמא שתי
וערב הוא והתני רבה בר שמואל במיטות עד שיסרג שנים ושלשה

123 הסופר טעה בהשפעת הפועל "טפל" המופיע רבות בשורות הקודמות, ותוקן על-ידי אחר: "תופר

124 ראה להלן הע' 129.

[תלמוד שלנו]

בה ארבע מאה זוזי הוה איכא ההוא גוי בשיבבותיה
הויא ליה ברתא טפלה בחד זמנא ומתה אמ' קטלה ביבי לברתי

3

אמ' רב נחמן ביבי דשאתי

5 שכרא בנאתיה בעיאן טפלא אנן דלא שתינן שכרא בנאתו לא בעיאן טפלא
פיסקתא ההדיוט תופר כדרכו היכי דאמ'{{ר}}¹²⁵ הדיוט אמרי

דבי ר' ינאי כל שאינו יכול להוציא מלא מחט בכת אחת ר' יוסי בר
ר' חנינה אומ' כל שאינו יכול לכוין אמרא בחפת חלוקו והאומן
מכלב מאי מכליב ר' יוחנן אמ' מפסיע רבא בר שמואל אמ' כלבתא

10 ומסרגין את המטות מאי

מסרגין¹²⁶ כי אתא רב דימי אמ' פליגי בה ר' {{אמ'}}¹²⁷ ר' חייא בר אבא ור' אסי
תרויהו משמא דחזקיה ור' יוחנן אמרי חד אמ' מסרגין שתי

ועירב ממתחין שתי בלא עירב וחד אמ' מסרגין שתי בלא

עירב ממתחין שאם היה רפוי ממתחו איני והא תאני ר' חלפתא

15 בן שאול שווין שאין מפשילין חבליט¹²⁸ כתחלה בשלמא למאן דאמ'

ממתחין¹²⁹ שתי בלא עירב¹²⁹ הינו דקא תאני ר' חלפתא בן שאול שווין שאין

מפשילין חבלים לכתחלה אלא למאן דאמ' ממתחין שאם היה רפוי ממתחו השתא

שתי בלא עירב אמרת לא חבלים לכתחלה מיבעיא קשיא אמ' ליה רב נחמן בר יצחק

לר' חייא בר אבון מי איכא למאן דאמ' מסרגין שתי בלא עירב

20 והא תנן ר' מאיר אומ' המטה משיסרג בה שלשה בתים

125 הסופר טעה לכתוב "דאמרי" בהשפעת המשך המשפט, וברור שיש לגרוס: "דאמי" (= "היכי דמי" שבכתבי-היד האחרים).

126 כל עדי הנוסח האחרים גורסים: "מאי מסרגין ומאי ממתחין". מאחר שלפי כ"י ק בהמשך הסוגיה (שו'

16–17) הדיון נסוב דווקא על "ממתחין", יש קושי בגירסה המחוסרת של כ"י ק בשאלה. אם נבקש

לתלות חסר זה בדילוג של הסופר מחמת דומות, יהיה עלינו לשחזר את נוסח כתב-היד כך: "מאי

<ממתחין ומאי> מסרגין", וגירסה זו וזהה למצוי בקטע הגניזה.

127 הגהתי על-פי כל שאר כתבי-היד.

128 כך! וצריך להיות: "חבלים", כגירסת וולגאר. גירסת מוג היא: "הכלים". היא אמנם יכולה להיות

תוצאה של טעות סופר פשוטה, אבל הביטוי "הפשלת כלים" קיים, כידוע, אף הוא. וצ"ע.

129–129 בכל עדי הנוסח האחרים נוסח השאלה הוא: "בשלמא למאן דאמר מסרגין שתי ועירב ממתחין שתי

בלא ערב". ואמנם, אין בין הנוסח המלא לנוסח המחוסר שבכ"י ק ולא כלום, אבל מכל מקום הוא יוצר

תחושה של דגש דווקא בעניין ממתחין (וראה שוב בהע' 126). כך יש להסיק גם מן ההמשך: "... אלא

למאן דאמ' ממתחין שאם היה רפוי ממתחו" וכו'. והנה, בקטע הגניזה הנוסח הוא: "בשלמ' למאן דאמ'

<מסרגין> שתי וערב", וגם הוא לכאורה זהה מבחינת התוכן, אלא שבו הדגש מושם על עניין מסרגין.

וכבר עולה על הלב לומר, שכתב-היד האחרים של תלמוד שלנו שילבו את שתי הגירסאות לרווחא

דמילתא, "שדרך המעתיקים היתה לעולם להוסיף ולא להשמיט" (לשונו של ש"י פרידמן, "לאילן

היוחסין של נוסחי בבא מציעא" [לעיל במבוא הע' 32], עמ' 115). אולם בהמשך הסוגיה (שו' 18) מצוי

חילוף נוסף: בעוד שכ"י ק גורס: "השתא שתי בלא עירב" וכו' (וכ"ה ל, ר"ש בן היתום, ואף קטע

הגניזה), גורסים כתב-היד האחרים: "השתא שתי וערב" וכו'. חילוף זה יכול לשנות את פירוש העניין

כולו, ואכמ"ל.

[תלמוד קטע הגניזה]

[א7]

- בתי נירין אלמא שתי וערב הוא אלא במסרגין כי אתא רבון אמ'
 דכולי עלמא לא פליגי דשתי וערב הוא אלא כי פליגי במיתוח
 דמר סבר מיתוח שתי בלא ערב ומר סבר מיתוח שאם היה
 רפוי ממתחו מוטיבי מסרגין א' המיטות ואין צריך לומר'
 5 שממתחין דברי ר' מאיר ר' יוסי אומר' ממתחין אבל לא מסרגין
 ויש [און] מ' א' <א' >¹³⁰ ממתחין כל עיקר בשלמ' למאן דאמ' ממתחין
 שתי בלא ערב הינו דאחו יש אומר' לומר' דאפילו שתי בלא ערב
 נמי לא עבד[ינן] ואלא מאי היא דעבדינן שאם היה רפוי ממתחו
 אלא למאן דאמ' ממתחין שאם היה רפוי ממתחו מאי אתו
 10 יש אומר' למימ' דאפילו מיתוח נמי לא מאי איכו ניעבד אין
 כמה דאיפשר למלויי במאני נימלי ולא טרחינן מעמדין תנור
 רחיים וכירים במועד ר' יהוד' אומר' אף¹³¹ מכבשין א' הרחיים כתחלה
 מאי מכבשין ר' יהוד' אומר' נקורתא דרחיא רב יחיאל אמ' בת
 עינא מאן דאמ' נקורתא דריחייא וכל שכיין בת עינא מאן
 15 דאמ' בת עינא אבל נקורתא דריחייא לא מוטיבי מעמידין
 תנור כירים וריחיים במועד ובלבד שלא יגמור א' מלאכתן
 דברי ר' אליעז' וחכמ' אומר' יגמור ר' יהוד' אומר' משמו מעמידין
 א' החדשה ומכבשין א' הישנה ויש אומר' אין מכבשין כל
 עיקר בשלמ' למאן דאמ' נקורתא דריחייא הינו דמשכחת
 20 לה בישנה נמי דמהני לה נקארא לישנה אלא למאן דאמ' בת עינא

130 במקור היה כתוב "אף" (ועדיין ניתן לראות זאת בתצלום שבידי). ועובתה הפ"א הסופית להיות נו"ן סופית, ומעל המלה הוספה יר"ד = "אין".

131 כך, בניגוד לרוב מוחלט של עדי הנוסח הגורסים במשנתנו: "אין". אבל כגירסת קטע הגניזה גורס גם כ"י קופמן של המשנה. לפי גירסה זו, ר' יהודה מיקל ביחס לתנא הקודם. למשנה זו אני מקווה להקדיש דיון במקום אחר.

[תלמוד שלנו]

- אלא כי אתא ראבון אמ'
 במסרגין דכולי עלמא לא פליגי דשתי ועירב כי פליגי בממתחין
 מר סבר ממתחין שתי בלא עירב ומר סבר שאם היה
 רפוי ממתחו מותיבי מסרגין את המטות ואינו צריך לומר
 שממתחין דברי ר' מאיר ר' יוסי אומ' ממתחין אבל לא מסרגין 5
 ויש אומ' אין ממתחין כל עיקר בשלמא למאן דאמ' ממתחין¹³²
 שתי בלא עירב הינו דאתו יש אומ' לאיפלוגי
 8
 אלא למאן דאמ' שאם היה רפוי ממתחו במאי¹³³ פליגי
 אלא ליש אומ' מתוחי נמי לא מאי טעמא 10
 כיון דאפשר לממלייה במאני לא טרחינן¹³³ מתניתין מעמידין תנור
 וכירים וריחים במועד ר' יהודה אומ' אין¹³⁴ מכבשין את הריחים לכתל¹³⁵ לה
 ועושין מעקה לגג ולמרפסת מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן ושפין את
 הסדקים ומעגילין אותן במעגלה ביד וברגל אבל לא במחלצים גמרא
 מאי מכבשין רב יהודה אמ' מינקר ריחיא רב יחיאל אמ' בת עינא מותיבי 15
 מעמידין תנור וריחים וכירים במועד ובלבד שלא יגמור מלאכתו
 דברי ר' אליעזר וחכמ' אומ' יגמור ר' יהודה אומ' משמו מעמידין
 את החדשה ומכבשין את הישנה ויש אומרין אין מכבשין כל
 עיקר בשלמא למאן דאמ' מנקר ריחיא הינו דמשכחת
 לה כישנה(!) אלא למאן דאמ' בת עינא 20

132 כך גורסים גם 11לגד, ואילו מ גורס: "מסרגין" ! 2א — ליתא. וראה לעיל הע' 129, ואין כאן מקום להאריך.

133–133 הניסוח בכתבי־היד איננו אחיד. מו2 גורסים: "אלא למאן דאמ' שאם היה רפוי ממתחו אבל ליש או' ממתחי (ו2: ממתחו) נמי לא ? ! אין ! כיון דאיפשר למימליא (ו2: למימלייה) במאני לא טרחינן". כך, בניסוח מוקשה (מאי "אבל" ?), גורסים גם ל (אלא שהוגה "{אבל}" <אין>"), גא. לעומת זאת, גירסת 11 היא: "אלא למאן דאמ' שאם היה רפוי ממתחו מכלל דיש או' סברי דלא ממתחין שאם היה רפוי ממתחו נמי לא ? ! אין ! כיון דאיפשר" וכו' (נראה שהלשון "מכלל דיש או' סברי דלא ממתחין" היא לשון פירוש, שחדרה לתוך הטקסט, וזו היא שגרמה לסופר לדלג אחור מחמת המלה "ממתחו" [השנייה, זו הפותחת את לשון התמיהה: "ממתחו נמי לא ? !"], ולהעתיק את המלים "שאם היה רפוי" בשנית). ריבוי הניסוחים וההגהות בכתבי־היד מצביע על כך, שחלו פה ידיים, שביקשו להקל על קריאתו של נוסח קשה.

134 כך הגירסה בכל כתבי־היד של התלמוד, וברוב ערי הנוסח של המשנה, למעט כ"י קופמן הגורס: "אף", כגירסת קטע הגניזה. וראה לעיל הע' 131.

[תלמוד קטע הגניזה]

[זב]

- בת עינא לישנה מאי מהניא מי סברת דלא נקירא כגין¹³⁵ דנקירא
 ישנה מערב יום טוב דבחולו שלמועד עביד לה בת עינא דקא
 באעי ארווח בה טפף פורתא רב חונא שמעיה לההוא גברא
 דהוה קאיי קא נק[ר] ר[חייא] בחולא דמועדא אמ' מאן¹³⁶ האיי דקא
 5 מחיל יומא {טבא}¹³⁷ איתחיל גופ<ה¹³⁶ סבר לה כיש אומ' [דר] ש' רב
 חמא מעמ<י' דין א' הרחיים ונוקרין און[תם] בחולו של[מועד] רבי [ ]
 אומ' סוס וחמור שרוכב עליו מותר ליטול ציפרניו בחולו
 שלמועד ודוקא סוס וחמור אבל טחונא ורייחייא לא ורב
 יהוד' אמ' אפילו טחונא דרחיא שפיר דאמי רב יהוד' שרא
 10 למישקל טופרי לטחונא ולמבנא אמ[ת] רי[חייא] ולאוקומי
 ריחייא ולמנקר ריחייא ו[ ] אוריא רבא שרא לסרוקי
 סוסיא ולמיבנא איקריפיטא ולמיבנא איצטבא רבא שרא
 למישקל דמא לחמארא אמ' אביי לרבא תניא דמסיע לך
 מקוזין¹³⁸ דם לבהמה לחייה ולעוף ואין מונעין רפואה מבהמה
 15 בחולו שלמועד¹³⁸ רב יהוד' שרא למירק כיתנא בחולו שלמועד
 מאי טעמ' מעשה הדיוט הוא רבא שרא לכסכוסי קירמי בחולו
 שלמועד מאי טעמ' מעשה הדיוט הוא אמ' ר' יצחק <בר> אמי אמ'
 רב חסדא וקטורי בידי אסיר מאי טעמ' מעשה אומן הוא [אמ']
 רבא האיי תפשיחא על דעתא דבהמה שרי על דעתא לאקולי

135 כך. על צורה זו ראה גם לעיל הע' 66.

136-137 כך היא גם גירסת רבנו חננאל. וראה לעיל במבוא, הע' 47.

137 מעל המלה מופיע בגוף קטע הגניזה ניקוד, אך אינני מבין לגמרי את תכליתו. אם כוונת מחיקה יש כאן היינו מצפים שהיא תכלול גם את המלה "יומא", ותציע תחת צירוף זה ("יומא טבא") צירוף אחר (אולי: "מועדא", ראה מאמרי "משפחות" [לעיל במבוא הע' 2], עמ' 135). אך אין כל סימן לתיקון שלם מעי זה בגוף קטע הגניזה.

138-138 לשון הברייתא המובאת כאן בקטע הגניזה זהה ללשון הברייתא בתוספתא מועד קטן פ"ב הי"א מהדורת ליברמן, עמ' 371.

[תלמוד שלנו]

בת עינא למה ליה

- דקא
באעי ארווחי בה טפי פורתא רב הונא שמעיה לההוא גברא
דקא נקר ריחיא בחולא דמועדא אמ' מאן¹³⁹ האיי
5 אתחל גופיה דקא מחיל יומא טבא¹³⁹ סבר לה כיש אומרין דרש רב
חמא נוקרין¹⁴⁰ רחים בחולו שלמועד¹⁴⁰ ומשום רבינו
אמרו סוס שרוכב עליו וחמור שרוכב עליו מותר ליטול צפרניו¹⁴¹ בחולו
שלמועד אבל חמארא דרחיא לא
רב יהודה שרא
10 למשקל טופרי דחמארא דרחיא ולא קומי¹⁴² ריחיא
ולמבנא אמת המים דרחיא ולמבנא אוריא רבא שרא לסרוקי
סוסיא ולמבנא אקרפיטא ולמבנא אצטבה¹⁴³ רבא שרא
למשקל דמא לבהמה בחולא דמועדא אמ' ליה אביי תניא דמסייעא לן(!)
מקיזין דס לבהמה ואין מונעין רפואה מבהמה בחולו
שלמועד 15
רבא שרא לכסכוסי קירמי
מאי טעמא מעשה הדיוט הוא אמ' ר' יצחק בר אמי אמ' רב חסדא
קטורי בי ידי¹⁴⁴ אסיר מאי טעמא מעשה אומן הוא אמ' רבא האי מאן
דמתקין ארעא אדעתא דבידרי שרי אדעתא דארעא

139-139 נוסח זה מתועד (בעיקרו) גם בכתבי-היד 11גא, בקטע-גניזה JTS ENA 3382/11 ובדפוס. לעומת זאת, גירסת מו"ל היא: "האי דקא מחיל יומא טבא אתחיל גופיה". על חילוף זה ראה מאמרי "משפחות" (לעיל במבוא הע' 2), עמ' 133 135, ולעיל במבוא הע' 47.

140-140 כך, בעברית, גם 11גא, קטע-הגניזה הנ"ל (בהערה הקודמת) והדפוס. לעומת זאת גירסת מו"ל ותלמיד ר' יחיאל מפאריס (עמ' עד) היא: "נקרין ריחיא בחולי דמועדא", בארמית. וראה מאמרי הנ"ל, עמ' 138-139.

141 "צפרניו" היא גם גירסת ג. והכוונה היא אפוא לנטילת הציפורניים של הסוס או החמור. כך משתמע גם מגירסת מו"ל: "לו צפרניים". אבל 11גא לאד גורסים: "צפרנים". וראה במאמרי הנ"ל, עמ' 139 הע' 78.

142 כך, בשתי תיבות, גם מ. כשאר כתבי-היד מילה אחת: "ולאוקומי".

143 כך, בשינויי כתיב, גורסים גם 11גא. אבל מו"ל אינם גורסים "ולמיבנא איצטבא". וראה דברי ר"ש בן היתום (עמ' 40): "ולא גרסי' ולימבני איצטבא כי יש גירסות כתוב בהן למיבני אקרפיטא ולמיבני איצטבא דמשמע תרי מילי, ואינו אלא פירוש". עיין גם: ראבי"ה, עמ' 506. וכקביעתו של תלמיד ר' יחיאל מפאריס (עמ' עז): "ולמיבני ארקפיטא (1) — הוא אצטבא". ועיין גם בתוספות, ד"ה אצטבא (וראה דברי המהרש"א על אתר). השווה: י"נ אפשטיין, "הערה למאמרו של א. ל. סוקניק לכתובת כרזים", מחקרים בספרות התלמוד ובלשונות שמיות, ב, ירושלים, תשמ"ח, עמ' 951, וראה מאמרי הנ"ל, עמ' 132 הע' 51.

144 על-פי עדות הראשונים יש הגורסים "בידי" בדל"ת, ויש הגורסים "בירי" בר"ש (עיין: תוספות, ד"ה קיטורי; ר"ש בן היתום, עמ' 40; שיטה לתלמיד ר' יחיאל מפאריס, עמ' עז הע' 5). אבל בכל כתבי-היד הגירסה היא בדל"ת (א גורס כמו ק: "בי ידי" בשתי תיבות), וכך גורס גם קטע הגניזה.

[תלמוד קטע הגניזה, קיימברידג' T-S NS 329.705]

[א8]

- מאילנא אסיר מנא¹⁴⁵ ידעינן או שקיל דחד גיסא ושביק דחד
 גיסא ההוא על דעתא דבהמה או שקיל חדא כבסא ושביק
 חדא כבסא על דעתא דאילנא וכן זוכיא דארעא על דעתא
 דבהמה שרי אברויי פירא א[סיר] היכי ידעינן שקיל בתרי
 5 הודרי שרי שקיל קטיל מביני אלומי על דעתא לאברויי פירא
 הוא ואסיר וכן זועי(?)¹⁴⁶ אילני על דעתא דציבי שרי לאברויי
 אילני אסיר היכי ידעינן שקיל דחד גיסא ושביק דחד גיסא
 על דציבי הוא ושרי שקיל קטיני מביני אלומי לאברויי אילני
 ואסיר אמ' רבא למפתח מיא על דעתא דכוארי שרי על
 10 דעתא דתיקנא דארעא אסיר היכי ידעינן עביד תרין פתחי
 אדעתא דכוארי הוא ושרי פתח חד פיתחא אדעתא ד[ארעא]
 הוא ואסיר אמ' רבה בתוהלי שרי למעצנין אסיר] א'
 אמ' אפילו למעצנין נמי שרי רבינא
 פרקמטיא האבד דמיין ושרו דאמ' רבה פר[קמטי]ה כל שה[ ]
 15 אסיר ור' יוסי בר ר' אבון אמ' פרקמטיא ה[אב]ד מותר רבינא
 הוה מסיק זוזי בעקרא דשנאאא א[תא לקמיה דר]ב אשי אמ'
 ליה מהוא למיזל הידוא¹⁴⁷ עילויהו א
 [ר' לבתר יומא איברר להו]
 [ ] ותניא נמי גבי עבד זר']
 20 [ ] אין מיהן בהמה עב[ד]ים

145 נראה שיש לקרוא: "מנא", וכלשונו של ר"ץ גיאת (מאה שערים, ב, פירטה, תרכ"ב, עמ' טו), אך הקריאה בספק.

146 הקריאה בספק. אם היא נכונה — לפנינו צורת מקור של השורש זו"ע, ופירושה יהיה: לנענע (את האילן כדי שיפלו ממנו "ציבי")?

147 "הידוא" — כך נראה בתצלום שבידי, וצ"ל "הידנא".

[תלמוד שלנו]

- אסיר היכי דאמי שקל מוליא¹⁴⁸ במוליא ונצא בנצא
 אדעתא דבידרי ושרי שקל מוליא ושדא בנצא ונצא ושדא במוליא
 אדעתא דארעא ואסיר¹⁴⁸ ואמ' רבא האי מאן דמזכי זוכיא אדעתא
 דציבי שרי אדעתא דארעא אסיר היכי¹⁴⁹ שקל
 5 רברבי ושבק זוטרי אדעתא דציבי שקל רברבי וזוטרי אדעתא דארעא
 ואמ' רבא האיי מאן דפתח מיא לארעא אדעתא דכוארי שרי¹⁵⁰
 אדעתא דארעא אסיר¹⁵⁰ היכי דאמי פתח תרי באבי חד מעילאי וחד מתתאי
 אדעתא דכוארי פתח חד באבא אדעתא דארעא
 ואמ' ראבא האי מאן דפשח דקלא אדעתא דחיותא שרי
 10 אדעתא דדקלא אסיר היכי¹⁴⁹ שקל כוליה מחד גיסא
 אדעתא דחיותא מהאיי גיסא ומהאייגיסא (!) אדעתא דדקלא
 ואמ' רבא הני דיקלי תוהלאני מגזרנהי שרי מיצינהי אסיר רב פפא
 אמ' כיון דמתלעא
 בפרקמטיא (!) האבוד דאמי ושרי ואמ' רבא פרקמטיא כל שהוא
 15 אסיר אמ' ר' אסי בר ר' אבא ובדבור (!) האבוד מותר ראבינא
 הוה ליה ההוא עיסקא דהוה מזדבן בשתא אלפי שהייה לבתר חולא דמועדא
 זבניה בתליסר אלפי ראבינא הוה מסיק זוזי בבני אקרא דשנא
 אתא לקמיה דרב אשי אמ' ליה מהו למיזל האידנא עליהו אמ' ליה
 כיון דהאידנא הוא דמשכחת להו ביומי אחריני לא משכחת להו
 20 כפרקמטיא האבוד דאמי ושרי תניא {{נמי הכי}} גבי ע"ז כי האיגונא (!)
 הולכין ליריד שלגוים ולוקחין מהם בהמה עבדים ושפחות בתים שדות
 וכרמים¹⁵¹

148-148 לחילוף הגוסס בין משפחות כתבי-היד של תלמוד שלנו במשפט זה, ראה מאמרי "משפחות" (לעיל במבוא הע' 2), עמ' 145-147. ואפשר שיש בכוחו של קטע הגניזה להכריע במחלוקת הפרשנית בעניין המונח "בי דרי" הנזכר כאן (עיין: תוספות, ד"ה מוליא; ודברי תלמיד ר' יחיאל, עמ' עח), לטובת אלה המפרשים אותו כ"דיר של בהמה", ולא מקום לדוש. שכן הוא מציין, כי תכליתה של פעולת "זוכיא דארעא" (שהיא המקבילה ל"מתקין ארעא" של תלמוד שלנו, עמ' קודם שו' 19), היא "אדעתא דבהמה".

149 כך, ללא 'דאמי', גורס ק בלבד. ואולם סגנון מחוסר זה נמצא בכ"י ק גם להלן (שורה 10), ועל כן ספק אם מדובר בהשמטה של הסופר. סגנון זה נמצא גם בתשובת גאון, ראה: ש' אסף, תשובת הגאונים, ירושלים, תרפ"ט, עמ' 54 שורה 36.

150-150 מ: "אסיר... שרי"! אולם מסתבר שאין זו אלא טעות סופר.

151 המלה "כרמים" איננה מופיעה בענף מו.

[תלמוד קטע הגניזה]

[8ב]

- [וכות] ב ומעלה בערכאות [ש] ל גוי' מפני כמציל¹⁵² מידם
 ו אבונא הוה אית ליה עיסקא [ ] [יתיה בשיתא אלן]
 אסא שהייה [ ] [ה לבת'] [א יהן] [ה ע'] [ ]
 רב שרא ליה לרב חייה בר [ ] [י למן] [ל] [מאי טעמ'
 מעשה הדיוט נינהו למיגדל אנ] [ל] [ה מאי טעמ'
 5 מעשה אומן הוא רב יהוד' שרא ליה לן] [מי תנורא' למיגד']
 תנורי ולרבה בר עוסבי למיגדל מחולאתא אנ] [רן] [תאני
 רבא בר שמואל שוין שאין גודלין תנור כתח'לה לא [ק] שיא
 הא בימות החמה הא בימות הגשמים עשוין מעקה לג']
 10 [ה] דיוט אבל לא מעשה אומן מאי מעשה
 [הדיו] ט רב יוסף [ ] [במתניתא תאנא צר בצרור
 ] [יט] [ין ומעגלין אותן במעגלה
 ] [רי גופה קשיא קא תאני מע] [ן
 ] [תאני אבל לן] [ ]
 15 [ ] [צליים מיבעיא] [ ]
 ] [כעין מעגיל] [ה] ביד ורגל אבל
 ] [והקורה והמנעול והמפתח
 ] [מת] קנן במועד ובלבד של] [א
 ] [פטיש מ] [ ] [ביר] [ ]

[תלמוד שלנו]

- 1 וכותב ומעלה בערכים¹⁵³ מפני שהוא כמציל מידם
2
3
4 רב שרא ליה לרב חייא בר אשי למיגדל אוהרי בחולו שלמועד מאי טעמא
5 מעשה הדיוט הוא אבל עיזלי אסיר מאי טעמא
6 מעשה אומן הוא רב יהודה שרא ליה לאמי תנוראה
7 למגדל תנורי ולרבה בר עיסבי למגדל מהולאתא איני והא תאני
8 רבה בר שמואל שוין שאין גודלין תנור לכתחלה לא קשיא
9 כאן¹⁵⁴ בימות החמה כאן¹⁵⁴ בימות הגשמים עושין מעקה לגג ולמרפסת
10 מעשה הדיוט אבל לא מעשה אומן היכי דאמי מעשה
11 הדיוט רב יוסף אמ' הוצא ודפאנא במתניתא תאנא צר בצרור
12 ואינו טח בטיט שפין את הסדקין ומעגילין אותן וכו'
13
14
15 השתא במעגלה אמרת שרי ביד וברגל מיבעיא הכא קא אמ'
16 שפין את הסדקין ומעגילין אותן כעין המעגילה ביד וברגל אבל
17 לא במחלצים מתניתין הציר והצנור והקורה והמנעול והמפתח
18 שנשברו מתקנן במועד ובלבד שלא יכוין
19 מלאכתו במועד וכבשים שהוא יכול לאכול מהן במועד כובשן
20 גמרא ורמינהי עד ימיו היה פטיש מכה בירושלים

153 כל כתיב־היד גורסים: "בערכאות", אבל "ערכים" היא גם גירסת התוספתא מועד קטן פ"א הי"ב מהדורת ליברמן, עמ' 368. וראה: תוספתא כפשוטה, מועד קטן, עמ' 1240.
154–154 הגירסה "כאן... כאן" היא גם גירסת ויד וקטע־גניזה JTS ENA 3382/11, אבל מוזל לא וקטע־הגניזה גורסים: "הא... הא". וראה מאמרי "משפחות" (לעיל במבוא הע' 2), עמ' 138.

סידרא י

(בדפוס)

משה בנוביץ	שני ענפי הגוסס של פרק שבועות שתיים בתרא בבבלי
דוד הנשקה	על גישת חז"ל לסתירות במקרא
יוסף וולף	האומנם מסורת הלכה איטלקית?
זרח ורהפטיג	הערות על שלושה כללי גמרא: תא שמע, גופא, אם תמצא לומר
ליב מוסקוביץ	הערות וביאורים בירושלמי
חיים מיליקובסקי	סוף הנבואה וסוף המקרא בעיני סדר עולם, ספרות חז"ל והספרות שמסביב לה
מרדכי עקיבא פרידמן	"חדל להיות לשרה ארח כנשים" (בראשית יח, יא) במדרש
אדמיאל קוסמן	קריאת רשימות מן הכתב שעל גבי הכותל בשבת
יעקב רובינשטיין	ר' פלוני לטעמיה דאמר
צבי אריה שטיינפלד	יחיד שעשה בהוראת בית דין
דניאל שפרבר	הערה על תפילת משה
מפתח המאמרים	
לכרכים א – י:	הוכן בידי אהרן ארנד